

**Ebû'l-Kâsım Abdilvâhid b. Ahmed el-Kirmânî'ye Nispet Edilen
73 Fırka Tasnifli Bir Risâle'nin Tahlil ve Tercümesi**

Analysis and Translation of an Epistle the 73 Sects Classification
Attributed to Abû al-Qâsim Abd al-Wâhid b. Ahmad al-Kirmânî

Şahin AHMETOĞLU*

Habip DEMİR**

Öz

İslâm Mezhepleri Tarihi yazıcılığı zengin bir birikime sahiptir. Nitekim yüz yıllardır mezhepler hakkında çok sayıda çalışmanın kaleme alındığını görmekteyiz. Bu çalışmalardan birçoğu tespit edilerek neşri yapılmış, birçoğu ise araştırılmak için kendi sırasını beklemektedir. Çalışmamızda konu edindiğimiz ve muhtemelen müstensih tarafından “*Şerhü kavli aleyhis-selâm: “Seteferiku Ümmeti alâ Selâse ve Seb’ine Fırkaten ve Ta’dîdiha bi-Esmâihâ”* olarak isimlendirilen risâle, Ebû'l-Kâsım Abdilvâhid b. Ahmed el-Kirmânî'ye nispet edilmiş olup 4.-5./10.-11. yüzyıllar içerisinde kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Risâle'nin içeriğinden müellifin Ashâbu'l-Hadis çizgisine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamızda, Kirmânî'ye nispet edilen ve “73 fırka” hadisi eksenli olarak hazırlanan bu risâleyi farklı yönlerden inceleyerek değerlendirmeler yapmayı hedefledik. Bunun

Abstract

Islamic heresiography has a rich accumulation. As a matter of fact, we have seen that many studies have been written about sects for hundreds of years. Many of these studies have been edited and published, and many of them are waiting for their turn to be researched. The subject of our study is probably named by scribe as “*Sharhi qavli alayh as-salam: Sataftariqu Ummati alâ Salâsa wa Sab’ina Firqa wa ta’didiha bi asmâihâ*” attributed to Abû al-Qâsim Abd al-Wâhid b. Ahmad al-Kirmânî, probably written in the 4th-5th/10th-11th. centuries. It is understood from the content of the risalah that the author seems belong to the Ashâb al-Hadîth line. In our study, we aimed to make evaluations by examining this epistle, which was attributed to al-Kirmânî and prepared on the axis of the “73 sects” hadith. For this reason, we first discussed the place of the epistle in the history of Islamic Sects. Afterwards,

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye, sehmetoglu@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6154-2984>.

** Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye, drhabipdemir@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-4360-3410>.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
03.06.2022	22.06.2022	30.06.2022

için risâlenin ilk önce İslâm Mezhepleri Tarihi bilimi içerisindeki yerini ele aldık. Arkasından risâlenin genel özellikleri hakkında bilgiler verdik. Daha sonra risâlenin tasnif sistemini ele alarak kendisinden önceki ve sonraki dönem eserleri ile karşılaştırmalı şekilde değerlendirmelerde bulunduk. Buna ilaveten risâlenin metodu ve içeriğinden bahsederek tercümesini ve yazma nüshalarını da metnin sonuna ilave ettik.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Kirmânî, 73 Fırka Hadisi, Fırka, Fırka-i Nâciye.

we gave information about the general characteristics of the epistle. Afterwards, we discussed the classification system of the epistle and made comparative evaluations with the works of the previous and subsequent periods. In addition to this, we have mentioned the method and content of the epistle in detail and added its Turkish translation and manuscript versions at the end of the text.

Keywords: History of Islamic Sects, al-Kirmânî, 73 Sects Hadith, al-Fırqa, al-Fırqa al-Nâjiye

Giriş

Makâlât ve fırak türü eserler, İslâm Mezhepleri Tarihi kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Bu eserlerin en önemli özelliklerinden biri de bağlı olunan mezhebe ya da zihniyete göre şekillenmiş olmalarıdır. Bunlar arasında Ashâbu'l-Hadis çizgisine mensup müelliflerin yazdıkları eserler kendine mahsus bazı özellikleri barındırmasıyla bir gelenek olarak adlandırılmıştır.¹ Bu geleneğin ilk dönem eserleri belli bir konuyu veya fırkayı temel alan eserlerden oluşmaktadır.² Yine bu gelenek çizgisindeki makâlât yazarlarının en önemli

¹ Bu bağlamda Sönmez Kutlu, her mezhebe ait ayrı bir makâlât geleneğinin olduğunu belirtmiş, bunları birbirinden ayıran temel parametreleriyle birlikte Hâricî, Mutezili-Zeydi, İmâmiyye Şiâsi, İsmâîli, Hadis Taraftarları ve Eş'arî olmak üzere yedi ayrı geleneğe bahsetmek gerektiğini ifade etmektedir. Bk. Sönmez Kutlu, "İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu", *Tarihsel Din Söylentileri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2012), 377-384.

² Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) *Kitâbu's-Sünne*, *Kitabü'l-İmân* ve *er-Red ale'l-Cehmiyye ve'z-Zanâdika*, Huşeyş b. Asram Ebû Âsım en-Nesâî'nin (öl. 254/868) *Kitâbu'l-İstikâme*, İmâm Ebû Saïd Osmân b. Saïd b. Hâlid ed-Dârimî'nin (öl. 280/893) *Kitâbu'r-Red ale'l-Cehmiyye ve'z-Zanâdika*, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in (öl. 290/902), *Kitabü's-Sünne*, Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Halef el-Berbehârî'nin (öl. 329/940), *Şerhu Kitâbi's-Sünne*, Ahmed b. Muhammed b. Hârûn Ebû Bekir el-Hallâl'ın (öl. 311/923) *es-Sünne*, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hüseyyin el-Acurri'nin (öl. 360/970) *eş-Şerîa* adlı eserleri Ashâbu'l-Hadis makâlât ve fırak geleneğinin ilk dönem eserlerini oluşturmaktadır. Malatî'nin (öl. 377/987) *Kitâbu't-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bid'a* isimli eseri Ashâbu'l-Hadis geleneğinin en önemli eserleri arasında kabul edilmektedir. Malatî eserinde, dalalete düşmüş İslâm fırkalarının sayımında, ümmetin 73 fırkaya ayrılacağını bildiren hadisteki sayıya ulaşmak için

özelliklerinden biri de Hz. Peygamber'e aidiyeti iddia edilen "73 fırka" hadisini eser tasniflerinde ön plana çıkartmalarıdır.³ Gerek içerik gerekse sened bakımından çok sayıda versiyonu bulunan ve sıhhati üzerinde tartışmaların mevcut olduğu söz konusu hadis, muhtelif fırkalara mensup çok sayıda müellif tarafından fırka tasnifleri bağlamında kullanılmıştır.⁴

mezhepleri çeşitli şekillerde tasnif etmiştir. Erken dönem İslâmi fırkaların itikadî görüşlerinin eleştirel bir bakış açısıyla aktarıldığı en kadim eserlerden biri sayılan *et-Tenbîh*, dikkatli biçimde tetkik edildiğinde, ilk dönem İslâm ümmetinin kahir ekseriyetinin sahiplendiği ve Ashâbu'l-Hadis veya Ehlu'l-Hadis olarak bilinen Selef'in fikirlerini benimsediği, bu düşünceleri savunduğu ve itikadî konularda onların yöntemini aynen kabul ettiği kolaylıkla fark edilecektir. Nitekim Malatî'nin, Ehlu'l-Hadis'in görüşlerinin kendisinden öğrenileceği önde gelen âlimlerden birisi olarak; *et-Tenbîh*'i ise Selef itikadına uygun olarak kaleme alınmış, bu düşünceyi savunan en kadim ve en önemli kaynaklardan birisi olarak gösterilmesi, ayrıca bu eser için, kendilerine muhalif diğer fırkaları reddetmek üzere Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Hadisin düşüncelerini savunmak amacıyla kaleme alınan bir eser diye tanımlanması, bunun işaretidir. 73 fırka hadisine göre tasnif edilmiş olan *et-Tenbîh*, kendisinden sonra, Bağdadî'nin *el-Fark beyne'l-fırak*'ında kendini bulmuş ve Sünnî mezhepler tarihi yazıcılığında bir geleneğin başlamasına zemin hazırlamıştır. Malatî'den sonra Ashâbu'l-Hadis geleneği İbn Batta el-Ukberî'nin (öl. 387/997) *Kitâbü's-Şerh ve'l-İbâne* ve *İbâne an Şerati'l-Fıraki'n-Nâciye ve Mucânebeti'l-Fıraki'l-Mezmûme*, Abdülvâhid b. Abdülazîz b. el-Hâris Ebû'l-Fazl et-Temîmî'nin (öl. 410/1019) *Kitâbu'l-İtikâd Mervî Ahmed b. Hanbel*, Hasan b. Mansûr et-Taberî el-Lâlekâî'nin (öl. 418/1027), *Şerhu Usûli İtikâdi Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa*, Ebû Muhamed et-Temîmî'nin (öl. 488/1095), *Mukaddime fî Akîdeti'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Ebû Osmân İsmâil b. Abdîrrahmân'ın es-Sâbüni'nin (öl. 449/1057), *Akîdetü's-Selef ve Ashâbul-Hadis*, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed İbnu'l-Cevzî'nin (öl. 597/1200) *Telbîsü'l-İblîs*, Abdulkadir el-Gilânî'nin (öl. 561/1161) *Aslu Selâse ve Seb'in Fırka*, Ebû'l-Fazl Abbâs b. Mansûr b. Osmân es-Seksekî'nin (öl. 683/1284), *el-Burhân fî Ma'rifet-i Akâid-i Ehli'l-Edyân* eserleri bu geleneğin önemli eserlerindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kutlu, "İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu", 382-383; Mustafa Akman, "İtikadî Mezhepler Tarihinin Kaynakları: İçerik ve Özellikleri", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2019), 180-181.

³ "73 fırka" hadisi, Sünnî, Şii, Mutezili ve Haricî/İbâdî literatürde çok sayıda farklı formu ile mevcut olup burada tüm kaynakları tek tek ele almayı uygun bulmuyoruz. Hadisin mevcut tüm literatürünü bağlamsal ve eleştirel açıdan inceleyen kapsamlı bir araştırma için bk. Muhammet Emin Eren, *Hadis Tarih ve Yorum: 73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 61-160.

⁴ Rivayetin itikadî fırka tasniflerindeki etkisi hakkında detaylı bilgi için bk. Kadir Gömbeyaz, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 147-160.

Bu yönüyle İslâm Mezhepleri Tarihi çalışmaları açısından son derece önemlidir.⁵

Ashâbu'l-Hadis Makâlât geleneği genel olarak düşünüldüğünde benzer bazı yönlerinin olduğu görülecektir. Örneğin, bu eserlerde fırkaların sunum biçimi, bir görüşü kimin dediğinden ziyade ne dendiği üzerine yoğunlaşmıştır. Böylece en ufak fikhî ve felsefî meseleler dahi itikadî zemine çekilerek akîdevî soyutlamalar yapılmaya gayret edilmiş ve muhaliflerin görüşleri bunlar üzerinden çürütülmeye çalışılmıştır.⁶ Bu bağlamda düşünüldüğünde elimizdeki risale, konu merkezli makâlât geleneğinin en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda, Ashâbu'l-Hadis çizgisine mensup olduğu düşünülen ilk dönem müelliflerinden Ebû'l-Kâsım Abdilvâhid b. Ahmed el-Kirmânî'ye nispet edilen ve "73 fırka" hadisine göre fırkaların görüşlerini açıklayan risâlenin şekil, üslup ve içerik gibi çeşitli yönlerden incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Kirmânî'nin Hayatı ve Mezhebî Kimliği

Risâle'nin müellifi olarak kabul edilen Ebû'l-Kâsım Abdilvâhid b. Ahmed el-Kirmânî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler çok kısıtlıdır. İranlı araştırmacı Dânişpejûh, Kirmânî'nin hicri 5-6. asırlarda Hemedan şehrinde yaşadığını ve İbn Sina'nın çok yakın arkadaşlarından biri olduğunu ifade etmektedir.⁷ Josef van Ess ise onun filozof olduğunu, İbn Sina ile 405/1015 yılında tanıştığını, birçok konuda ilmi münazaralar yaptığını belirterek, İbn Sina'nın Kirmânî'ye ilgi ve alaka göstermediğini ifade etmektedir. Yine Van Ess, ona nispet edi-

⁵ Rivayetin içerik tahlili için bk. Eren, *Hadis Tarih ve Yorum: 73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme*, 279-374.

⁶ Ümüt Toru, *Ebû Muhammed el-Yemenî'nin "Akâidü's-Selâse ve's-Sebîn Fırka" Adlı Eseri ve İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Önemi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006), 119.

⁷ Dânişpejûh, "Goftâr-i Ebi'l-Kâsım Abdilvâhid Ahmed el-Kirmânî der Bare-i Heftâdu Se Gorûh", *Neşriyye-i Dânişgede-i Edebiyat-ı Dânişgah-i Tebriz* 6 (1343-1964), 30.

len el yazmanın tarihlendirmesinden yola çıkarak onun hicri 525 yılından önce yaşamış olduğunu ifade etmektedir.⁸ Bu bilgilerden hareketle Kirmânî'nin Büveyhilerin (934-1055) bölgeye hâkim olduğu yıllarda Hemedan'da yaşayan bir âlim olduğu görülmektedir.

Burada önemli olan hususlardan biri de Kirmânî'nin Mezhepler Tarihi'nin önemli yazarlarından Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (öl. 324/935-36) ve Ebu'l-Hüseyn Muhammed ibn Ahmed el-Malati'den (öl. 377/987) sonra yaşamış olduğudur. Müellife nispet edilen risâle incelendiğinde onun özellikle Eş'arî'den önemli derecede etkilendiğini ve verdiği bilgilerin birçoğunun Eş'arî'nin *Makâlât*'ındaki bilgilerle örtüştüğünü görmek mümkündür.

Kirmânî, risâlesinde kendince tasnif ettiği sistemi uyguladıktan sonra fırkaların sayısını Fırka-i Nâciye hadisinde geçen 73 sayısına ulaştırmaktadır. O, "Fırkâ-i Nâciye'ye gelince; o da çoğunluğu oluşturan (es-Sevâdû'l-A'zâm) Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ve Ashâbu'l-Hadis'tir" diyerek bağlı olduğu mezhebi açıklamaktadır.⁹ Birçok makâlât türü eserde gördüğümüz üzere diğer fırkaların hepsinin dalâlette olduğunu söylemesi, onun mezhebî konularda taassup sahibi biri olduğunu göstermektedir.

2. Risâle'nin Nüsha ve Neşirleri

Kirmânî'nin çalışmamıza konu ettiğimiz risâlesinin tespit edebildiğimiz kadarıyla üç neşri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Sven Dederling tarafından "Ein Kommentar der Tradition über die 73 Sekten" adıyla *Le Monde Oriental*, XXV (1931)'de;¹⁰ ikincisi İranlı araştırmacı Muhammed Takî Dânişpejûh (1911-1996) tarafından "Goftâr-i Ebi'l-

⁸ Josef van Ess, *Der Eine und das Andere: Beobachtungen an islamischen hâresiographischen Texten* (Berlin and New York: (Studien zur Geschichte und Kultur des islamischen Orients: 23), 2011), 659-661. Bu bilgilerde muhtemelen bir eksiklik olmalıdır. Kirmânî'nin hem filozof olup hem de Ashâbu'l-Hadis çizgisinde bu şekilde bir risâle yazması beklenemez. Bu durum Filozof olarak belirtilen Kirmânî ile risâlenin yazarının farklı olabileceğini akla getirmektedir.

⁹ Ebû'l-Kâsım Abdilvahid b. Ahmed el-Kirmânî, *Makâletu li-Ebi'l-Kâsım Abdilvahid b. Ahmed el-Kirmânî Eyyedehullah fi Şerhi kavli Rasûlillah Sallallahu Aleyhi Setefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'ine Fırkaten ve Ta'dîdihâ bi-Esmâihâ*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 1463), 68b

¹⁰ Sven Dederling, "Ein Kommentar der Tradition über die 73 Sekten", *Le Monde Oriental* 25 (1931), 35-43.

Kâsım Abdilvâhid Ahmed el-Kirmânî der Bâre-i Heftadu Se Gorûh” adıyla *Neşriyye-i Dânişgede-i Edebiyât-ı Dânişgâh-i Tebriz VI* (1343/1964)’de, üçüncüsü ise Ahmed Ferid el-Mezidî tarafından tahkik edilerek *Şerhu kavli aleyhisselam: “Setefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb’ine Fırkatên ve Ta’dîdihâ bi-Esmâihâ”* adıyla Ebu’l-Fazl es-Seksekî’nin (öl. 683/1284) *el-Burhân* adlı eserinin de yer aldığı bir kitapta yapılan neşridir.¹¹ Çalışmalar incelendiğinde her üç neşre kaynaklık eden metnin el yazması nüshasının İstanbul’da bulunan Ragıp Paşa Kütüphanesi 1463 No’lu mecmuanın 66a-69a varakları arasında olduğu tespit edilmiştir.¹² Risâlenin başlığında şu şekilde bir ifade kullanılmıştır: “*Makâletu li-Ebi’l-Kâsım Abdilvâhid b. Ahmed el-Kirmânî Eyyedehullah fi Şerhi kavli Rasûlillah Sallallahu Aleyhi Setefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb’ine Fırkatên ve Ta’dîdihâ bi-Esmâihâ*”. Burada Kirmânî’ye yapılan atfın metnin üst başlığında kırmızı renkle yazılmış olması ve bu bilginin başka kaynaklarca desteklenmemesi, risâlenin müstensih tarafından Kirmânî’ye nispet edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim bu nüsha dışında risâlenin bir başka yazma nüshasını daha tespit etmiş bulunmaktayız. Risâleyi neşredenlerin dikkatinden kaçan bu nüsha, *Risâle-i tefsîri kavli’n-nebî “Tefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb’in Fırka”* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5411, vr. 88b-97a, poz. 92-100; istinsah trh. 687 ile kayıtlıdır.¹³ Müellif bilgisinin bulunmadığı Fatih nüshasında Ragıp Paşa’daki nüshaya nispeten daha fazla yazım yanlışı bulunduğu dikkati çekmektedir. Ancak içerik açısından bakıldığında her iki nüshanın da ortak bir nüshadan istinsah edilmiş olması mümkündür. Yine Fatih nüshasının son kısmının eksik olduğu görülmektedir. Ragıp Paşa nüshasında Ehl-i Sünnet’in ileri gelenlerinin sayıldığı yerde Fatih nüshası bitmektedir. Bu bölümün hususen mi atlandığı sorusu akla gelmektedir. Zira buradaki isimler Hanbelî ulemanın değer verdiği kişilerden oluşmaktadır.

¹¹ Ebû’l-Kâsım Abdilvahid b. Ahmed el-Kirmânî, “Setefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb’ine Fırka ve Ta’dîdihâ bi-Esmâihâ”, *el-Burhân fi Ma’rifeti Akâidi Ehli’l-Edyân* ile birlikte, 219–228 (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 219–228.

¹² Eserin yazma nüshasının temininde desteklerinden dolayı Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinin yetkililerine teşekkürü borç biliriz. El yazma nüshası ekte sunulmuştur.

¹³ Bu nüshadan bizi haberdar eden ve nüsha ile birlikte kendi notlarını da kullanmamıza izin veren makale hakemimize teşekkür ediyoruz.

Risâleyi neşredenlerden Dânişpejuh, bahsi geçen Ragıp Paşa nüshasıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Ragıp Paşa Kütüphanesi 1463 no’lu mecmuanın 66. ve 69. yaprakları arasında yer alan bu risâle, Sadaka b. el-Hüseyn b. el-Hasan el-Hayal tarafından istinsah edilmiş olup Ebu’l-Kâsım Abdilvâhid b. Ahmed el-Kirmânî’nin İslâm fırkaları hakkındaki risâlesidir. Nüshanın bazı yerlerinde noktaların düştüğü ve yanlışlıkların olduğu görülmektedir. Biz onları okumaya ve tashih etmeye çalıştık. Değerli üstad Mücteba Meynevî’ye bu nüshadaki bazı kavramların okunmasında öncülük ettiği ve yol gösterdiği için teşekkür ediyorum. Bu çalışma İslâm fırkaları hakkında yazılmış en kadim risalelerden biridir.”¹⁴

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki Dânişpejuh, Dedering’in 1931 yılında neşrettiği risâleden hiçbir şekilde bahsetmemektir. Bu durum Josef van Ess’in de dikkatinden kaçmamıştır.¹⁵ Josef van Ess de Kirmânî ve risâlesi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Risâle’yi mercek altına alan müellif, her bölümü karşılaştırmalı olarak incelemiştir.¹⁶

Biz de çalışmamızda bu üç neşrin yanında tespit edilen iki nüshayla karşılaştırmalı olarak incelemeye çalıştık.

3. Risâle’nin Tahlili

Kirmânî, risâlesine Fırka-i Nâciye hadisi’nin “Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır” kısmını zikrederek başlar. Makâlât gelenekleri içerisinde bu hadisin fırka tasniflerinde belirleyici olduğu eserler genellikle Ashâbu’l-Hadis çizgisine mensup olanlara aittir. Ancak, bu çizgiye mensup birçok müellif, rivayeti kullanmasına rağmen bidat fırkaların tasnifinde birbirlerinden ayrılmışlardır. “73 fırka” hadisine dayalı bu sistemi $4 \times 18 + 1 = 73$ şeklinde formüle ederek asıl fırkaların alt kolları şeklinde bir ayrıma giden ilk müellif, Yusuf b. Esbât eş-Şeybânî’dir.

¹⁴ Bk. Dânişpejuh, “Goftâr-i Ebi’l-Kâsım Abdilvâhid Ahmed Kirmânî der Bare-i Heftâdu Se Gorûh”, 30.

¹⁵ Van Ess, *Der Eine und das Andere*, 659.

¹⁶ Van Ess, *Der Eine und das Andere*, 658-666.

Ondan sonra gelen Ebu Muhammed el-Yemenî ve Seksekî gibi müellifler onun tasnifini benimsemiştir.¹⁷ Ancak Kirmânî'nin böyle bir tasnif yerine kendine mahsus daha önce benzerine rastlamadığımız konu merkezli bir sınıflandırma kullandığı görülmektedir.

Müellif, Müslümanların yedi konuda ihtilafa düştüklerini ve buna bağlı olarak yedi ana fırkaya ayrıldıklarını belirtir. Bu da risâlenin konu merkezli bir bakış açısıyla yazıldığını ortaya koymaktadır.¹⁸ Konu merkezli olarak yazılan eserlerin dikkat çeken yönlerinden biri de eser kaleme alan müelliflerin, fırkaların görüşlerini zaman ve mekândan soyutlayarak fırkaları, sadece görüşleri ve delillerine “indirgeyerek” sunmayı tercih etmeleridir.¹⁹ Müellifin risâlesini de bu bağlamda zikretmek mümkündür.

Müellife göre Müslümanlar; Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri, vaîd, iman, Kur'an ve imâmet konularında ihtilafa düşmüştür. Bu ihtilafların sonucunda *Müşebbihe*, *Nüfâtu's-Sıfat (Mu'tezile)*, *Kaderiyye*, *Havâric*, *Mürchie*, *Mahlûkiyye ve Şîa* fırkalarına ayrılmış ve hepsi de belli görüşlerde dalâlete düşmüşlerdir. Örneğin *Müşebbihe* Allah'ın zâtı, *Nüfâtu's-Sıfat* Allah'ın sıfatları, *Kaderiyye* Allah'ın fiilleri, *Havâric* vaîd, *Mürchie* iman, *Mahlûkiyye* Kur'an, *Şîa* ise imâmet konusunda dalâlete düşmüştür.²⁰

Kirmânî, risâlesini *Müşebbihe* ile başlatmakta ve onu *Hişâmiyye*, *Mukâtîliyye* ve *İsmiyye (Cismiyye ?)*'den oluşan üç fırkaya ayırmakta-

¹⁷ Toru, *Ebû Muhammed el-Yemenî'nin "Akâidü's-Selâse ve's-Sebîn Fırka" Adlı Eseri ve İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Önemi*, 117.

¹⁸ Fırka ve konu merkezli tasnifler yanında İslâm literatüründe kullanılan diğer tasnif biçimleri hakkında ayrıntılı bir çalışma için bk. Kadir Gömbeyaz, *İslam Literatüründe İtikadi Fırka Tasnifleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora, 2015), 67-108.

¹⁹ Toru, *Ebû Muhammed el-Yemenî'nin "Akâidü's-Selâse ve's-Sebîn Fırka" Adlı Eseri ve İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Önemi*, 115.

²⁰ Kirmânî, *Seteferiku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'ine Fırkaten ve Ta'dîdiha bi-Esmâihâ*, (Ragıp Paşa, 1463), 66a

dır. Mu'tezile fırkasına gelince Kirmânî, bu fırkayı pek alışık olunmayan bir biçimde Nüfâtü's-Sıfat²¹ (sıfatları reddedenler) olarak isimlendirmiştir. Müellif, Nüfâtü's-Sıfat'ı Cehmiyye, Huzeyliyye, Nazzâmiyye, Ma'lûmiyye, Behşemiyye, Mu'ammeriyye, Ka'biyye ve Dirâriyye'den oluşan sekiz fırka şeklinde ifade etmektedir. Kirmânî, Gâliyye ve Haşviyye olarak iki alt kola ayırdığı Kaderiyye fırkasını ele alırken ise "Kaderiyye" kelimesini açıklayarak konuya başlar. Zîra bu kelime çift yönlü anlama sahiptir. Bu çift yön de birbirinin zıttı olduğundan çelişki var gibi algılanmaktadır. Bir tarafı aşırılık (gâli)- ki bununla insanın kendi fiilini yapması değil yaratması kastedilmektedir. Diğer yönü ise ılımlılıktır ki burada tüm güç Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi Allah'a atfedilmektedir.²²

Burada önemli olarak gördüğümüz mesele, Şîa'yı değerlendirirken müellifin Gâliyye'yi ilk sıraya koymasındır. Müellifin hem Kaderiyye hem de Şîa'da Gâliyye'den bahsetmesi bir çelişki olarak görülmektedir ya da yazar her iki fırkanın gulat görüşlere sahip olduğunu ortaya koymak istemiş olabilir. Çünkü Kaderiyye'den Gâliyye başlığı altında Kaderiyye'nin benimsediği görüşleri açıklarken, Şîa'daki Gâliyye'den ise aşırı görüşleri olanları açıklamaktadır. Yine Şîa ile ilgili dikkat çeken tasniflerden biri de İmâmiyye ile İsnâaşeriyye arasına fark koymasındır. Müellif, İmâmiyye'yi imama nas ve tayin görüşü çerçevesinde inanan her türlü zümre olarak tanımlarken İsnâaşeriyye'yi yalnızca Kat'iyye olarak isimlendirmiştir.

Kirmânî, Hâricileri; Necdiyye, Ezârîka, İbâdiyye, Acârîde, Meymûniyye, Sufriyye, Ataviyye, Fudeykiyye, Beyhesiyye, Şeybâniyye, Bid'iyye, Şemrâhiyye, Ahnesiyye, Hâzımiyye ve Saltıyye'den oluşan on beş fırkaya ayırmaktadır. Burada dikkati çeken hususlardan biri Se'âlibe fırkasının tasnifte yer almadığıdır. Bu fırkaya yer vermeyen müellif, Eş'arî'nin Se'âlibenin alt kollarından²³ sayarak bahsettiği Ahnesiyye ve Şeybâniyye'yi müstakil birer fırka olarak belirtmektedir.

²¹ Muanzları tarafından Mu'tezile için kullanılan bir isimdir. Bk. Seyyid Hasan Humeynî, *Ferheng-i Câmî'i Fırak-ı İslâmî* (Tehran: İntişârât-ı İttılaât, 1390-2011), 2/1442.

²² Van Ess, *Der Eine und das Andere*, 663.

²³ Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri: Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, çev. Mehmet Dalkılıç - Ömer Aydın (İstanbul: Kabcacı Yayinevi, 2005), 110-112.

Kirmânî, Mürchie'yi ise Sâlihiyye, Şimriyye, Yünusiyye, Sevbâniyye, Gaylâniyye, Şebibiyye, Hanefiyye, Mu'âziyye, Merisiyye ve Kerrâmiyye'den oluşan on fırka olarak beyan etmektedir.

Müellif Şia'yı, Gâliyye, İmâmiyye ve Zeydiyye'den oluşan üç ana fırka şeklinde ele almıştır. Buna göre Gâliyye; Benâniyye, Tayyâriyye, Muğriyye, Mansûriyye, Hattâbiyye, Mu'ammeriyye, Bezîgiyye, Mufadaliyye, Şuray'yye, Sebe'yye ve Mufavvıda'dan oluşan on bir fırkadır.

Genel olarak değerlendirildiği zaman Kirmânî'nin tasnif sistemi kendi içinde belli bir düzene sahipmiş gibi olsa da diğer mezhepler tarihi eserlerindeki tasniflerle karşılaştırıldığında karmaşık bir yapıda olduğu görülmektedir.

Müellif fırkaları "dalâlet" konusu olarak belirlediği yedi ana başlık bağlamında ele almakta ve 73 sayısını bu şekilde tamamlama çabası içine girmektedir. Hâl böyle olunca muhtelif fırkalara mensup ve benzer görüşte olanları kendisinin başlangıçta tespit ettiği sisteme göre tasnif etmiştir. Kirmânî'nin her ne kadar fırkaları 73'e ulaştırmak için çabalamış olsa da risalesinde farklı bir metot benimseyerek konuları kendine özgü bir şekilde açıklaması, bu çalışmanın ilk dönem Mezhepler Tarihi kaynakları arasında önemli olduğunu göstermektedir. Onun tasnifinde kullandığı model $3+8+2+15+31(11+14+6)=72+1=73$ şeklindedir.

Kirmânî kendisinden önce yaşamış olan Eş'ari'den oldukça etkilenmişe benzese de zaman zaman onun belirlediği tasnifin dışında kendine özgü bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Kendisinden sonra onunla aynı tasnifi kullanan başka bir müellife rastlayamadık. Ancak Müşebbihe konusundaki tasnifinin Abdülkadir Geylânî tarafından olduğu gibi kabul edildiğini zikretmek gerekir.²⁴

4. Risâle'nin Tercümesi

[Ebu'l-Kâsım Abdilvâhid b. Ahmed el-Kirmânî'nin Makâlesi, Allah Resulü'nün (s.a.v.) "**Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır**" hadisindeki sayıların ve isimlerin şerhidir.]

²⁴ Şeyh Abdülkadir Geylânî, *Sırat-ı Müstakim ve Yetmiş Üç Fırka*, çev. Kâzım Ağaçkaya (İstanbul: Medine Yayınları, 2012), 123-124.

Bismillahirrahmanirrahim

Kendisinde dalâletin meydana geldiği ve ondan dolayı ümmetin yedi gruba ayrıldığı temel hususlar şu şekildedir:

- [1] Allah'ın zâtı konusundaki görüşler.
- [2] Allah'ın sıfatları konusundaki görüşler.
- [3] Allah'ın fiilleri konusundaki görüşler.
- [4] Vaîd konusundaki görüşler.
- [5] İman konusundaki görüşler.
- [6] Kur'an konusundaki görüşler.
- [7] İmâmet konusundaki görüşler.

Aynı şekilde fırkalar da yedi farklı gruba ayrılmıştır: Bunlar; *el-Müşebbihe*, *Nüfâtu's-Sıfat*, *el-Kaderiyye*, *el-Havâric*, *el-Mürctie*, *el-Mahlûkiyye* ve *eş-Şia*'dır.

[1] el-Müşebbihe: Allah'ın zâtı konusunda dalâlete düştü. **[2] Nüfâtu's-Sıfat:** Allah'ın sıfatları konusunda dalâlete düştü. **[3] el-Kaderiyye:** Allah'ın fiilleri konusunda dalâlete düştü. **[4] el-Havâric:** Vaîd konusunda dalâlete düştü. **[5] el-Mürctie:** İman konusunda dalâlete düştü. **[6] el-Mahlûkiyye:** Kur'an hakkında dalâlete düştü. **[7] eş-Şia:** İmâmet konusunda dalâlete düştü.

[1] el-Müşebbihe: el-Hişâmiyye, el-Mukâtiliyye ve el-(C)ismiyye'den oluşan üç fırkadır.²⁵

[1.1.] el-Hişâmiyye

Allah'ın saf külçe gibi bir cisim olduğu görüşündedirler.²⁶

²⁵ Onun bu tasnifini kendisinden önce hangi kaynak veya kaynaklardan aldığını tespit etmek oldukça güçtür. Eş'arî, Müşebbihe'yi ayrı bir başlık altında ele almamış, ancak zaman zaman düşüncelerini aktarmıştır. Bk. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 119, 312, 349, 363, 364, 389. Kendisinden sonra ise çok sayıda müellif Müşebbihe'yi müstakil bir fırka olarak ele almıştır. Ancak bunlar arasında Kırmânî ile benzer bir tasnif görülmemektedir. Bk. Gömbeyaz, *İslam Literatüründe İtikadi Fırka Tasnifleri*, 261-310.

²⁶ Eş'arî, Hişâmiyye'yi Râfîzi fırkalarından birinci sırada saymakta ve Hişam b. el-Hakem er-Râfîza'ya nispet etmektedir. Bk. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 61. Bağdâdî, Hişâmiyye'yi Hişam b. Hakem er-Râfîzi ve Hişam b. Sâlim el-Cevâlikî

[1.2.] el-Mukâtiliyye

Allah Teâlâ'nın organıyla, kanıyla, etiyle bir insan şeklinde olduğu görüşündedirler.²⁷

[1.3.] el-(C)ismiyye

Allah Teâlâ'nın başka cisimlere benzemeyen bir cisim olduğu görüşündedirler.²⁸

[2] Nüfâtu's-Sıfat: el-Cehmiyye, el-Huzeyliyye, en-Nazzâmiyye, el-Ma'lûmiyye, el-Behşemiyye, el-Mu'ammeriyye, el-Ka'biyye ve ed-Dırâriyye'den oluşan sekiz fırkadır.

[2.1.] el-Cehmiyye

Allah Teâlâ'nın bütün isim ve sıfatlarını nefy ederler. O kadar ki Allah'ın varlığını herhangi bir sıfatla ifade etmezler.²⁹

[2.2.] el-Huzeyliyye

Allah'ın sıfatını nefyettiler. O, ilimdir, kudrettir, sem'dir ve basardır diyerek Allah'ın zatını sıfatı yaptılar.³⁰

[2.3.] en-Nazzâmiyye

Allah'ın, cehennem kenarında olsa bile bir çocuğu hareket ettirmeye ve onu ateşe atmaya kudreti olmadığını iddia ederler.³¹

isimlerine nispet etmekte ve teşbihle ilgili fikirlerini vurgulamaktadır. Bk. Abdülkahir el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 170. Şehristânî ise Hişâmiyye'yi Gâliyye (Aşırı Gidenler) fırkalarından biri olarak kaydetmektedir. Bk. Şehristânî, *Milel ve Nihal: İslam Kelamı ve Mezhepleri*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 256-258.

²⁷ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 152. Fatih nüshasında bu görüş yanlışlıkla Hişâmiyye'ye nispet edilmiş, Mukâtiliyye atlanarak doğrudan Cismiyye'ye geçilmiştir (91b).

²⁸ Muhtemelen Cismiyye olmalıdır. Burada Kirmâni'nin, Tecsim görüşünü savunanlar için diğer kaynaklarda Hişam b. Hakem'e atfedilen görüşleri ayrı birer fırka olarak verdiği görülmektedir. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 61-63.

²⁹ Eş'arî, Cehmiyye'yi Mürcii fırkalardan birinci sırada, Bağdâdî ise Cehmiyye, Bekriyye ve Dirariyye'yi müstakil fırkalar olarak zikretmektedir. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 137; Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 156-159. Cehmiyye hakkında detaylı bilgi için bk. Ümit Toru, *İslam Düşüncesinin İlk Akılcılarından Cehm b. Safvan* (Ankara: Sonçağ, 2021), 151-223.

³⁰ Krş. Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 88.

³¹ Krş. Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 95 vd.

[2.4.] el-Ba'leviyye³²

Allah hakkında kudret, ilim, hayat, sem' ve basar'ı nefyederler. O'nu kâdir, âlim, hayy, semî', basîr olmakla nitelerler. Bu isimlerin Allah'ın zatı hakkında herhangi bir fayda sağlamayan ibareler olduğunu iddia ederler.

[2.5.] el-Behşemiyye³³

Allah'ın sıfatlarını nefyederler ve O'na, kudret, ilim, hayat, sem' ve basar sıfatları atfetmeksizin O'nu kâdir, âlim, hayy, semî' ve basîr şeklinde ifade edilen çeşitli haller nispet ederler.

[2.6.] el-Mu'ammeriyye

Allah'ın kadîm olma sıfatını nefyederler.³⁴

[2.7.] el-Ka'biyye

Hem öncekiler gibi Allah'ın sem', basar, irade sıfatlarını nefyederler, hem de gerçekte Allah'ın semî', basîr ve mürîd olmasını nefyederler.³⁵

[2.8.] ed-Dırâriyye

Allah'a sadece Allah'ın bilebileceği bir mahiyet isnat ederler.³⁶

[3] el-Kaderiyye; el-Gâliyye ve el-Haşviyye'den oluşan iki firkadır.

³² Ba'leviyye'den kasıt, Mu'tezile fırkaları arasında zikredilen Cübbâiyye'dir. Bk. Humeynî, *Ferheng-i Câmî'i Fırak-ı İslâmî*, 1/293. Yazma nüshada ise bu fırkanın yazımında farklılık mevcuttur. İlk geçtiği yerde Muâviyye ya da Ma'lûmiyye olarak okunması mümkünken, ikinci geçtiği yerde doğru bir şekilde Ba'leviyye olarak verilmektedir. Bk. Kirmânî, *Seteferiku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'ine Fırkaten ve Ta'dîdiha bi-Esmâihâ*, (Ragıp Paşa, 1463), 66a-66b. Dederling, fırkayı ilk geçtiği yerde Muâviyye, ikinci geçtiği yerde Ba'leviyye şeklinde (Bk. Dederling, "Ein Kommentar der Tradition über die 73 Sekten", 36-37.), Dânişpejûh ise yanlış bir şekilde Ma'lûmiyye olarak okumuştur. Bk. Dânişpejûh, "Goftâr-i Ebi'l-Kâsım Abdilvâhid Ahmed Kirmânî der Bare-i Heftâdu Se Gorûh", 31.

³³ Ünlü Kelamcı Ebû Ali el-Cübbâi'nin oğlu Ebû Hâşim el-Cübbâi'ye tabi olanlardır. Krş. Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 134-147. Şehristânî, Cübbâiyye ve Behşemiyye olarak iki fırkayı tek başlık halinde vermektedir. Bk. Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 117-124. Kirmânî'nin Mutezile fırkaları arasında Cübbâiyye'yi anmaması ilginçtir.

³⁴ Krş. Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 110 vd.

³⁵ Krş. Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 131 vd.

³⁶ Krş. Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 158-159.

[3.1.] el-Gâliyye

İnsanın kendi kaza ve kaderini tayin edebileceğini ve yaratmaya gücü olabileceğini varsayarlar. İnsanın fiillerinin gerçekleşmesini ve o fiillerin kaderini Allah'tan başkasına nispet ederler ve Allah'ın fiillerinden pek çoğunu kulların yapabileceğini mümkün görmelerinden dolayı Allah'ın kudretini kulların fiillerine nispet ederler. İnsanın fiillerinin sebebi olarak insanı kabul ederler ve o fiillerden Allah'a herhangi bir sebep nispet etmezler ve Allah'ı yaratıcı olarak kabul ettikleri gibi insanlardan her birisini de yaratıcı olarak kabul ederler.

[3.2.] el-Haşviyye

Allah'tan başka yaratıcı olmadığı, kaza ve kaderin Allah'ın elinde olup başkasını ona ortak etmediği hususunda Ehl-i Sünnet'le aynı görüştedirler. Fakat Haşviyye kaderin sırrını ortaya çıkarmaya teşebbüs ederek avama kader hakkında konuşmayı usûli'd-dinden görürler.

[4] Havâric; On beş fırkadır:³⁷ [1.] en-Necdiyye, [2.] el-Ezârîka, [3.] el-İbâdiyye, [4.] el-Acârîde, [5.] el-Meymûniyye, [6.] es-Sufriyye, [7.] el-Ataviyye, [8.] el-Fudeykiyye, [9.] el-Beyhesiyye, [10.] el-Bid'iyye, [11.] eş-Şemrâhiyye, [12.] el-Ahnesiyye, [13.] el-Hâzîmiyye, [14.] es-Saltıyye.

³⁷ Müellif Harici fırkaların sayısının 15 olduğunu söylese de metinde 14 fırkanın ismini vermektedir. Diğer neşirlerde de bu durum aynı şekilde tekrarlanmaktadır. Krş. Kirmânî, *Seteferiku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'ine Fırkaten*, 1463, 66b; Dederling, "Ein Kommentar der Tradition über die 73 Sekten", 38; Dânişpejûh, "Goftâr-i Ebi'l-Kâsım Abdilvâhid Ahmed Kirmânî der Bare-i Heftâdu Se Gorûh", 32. Ancak eserin Mezîdî tarafından yapılan neşrinde Hâricî fırkalar arasına yazma nüshada bulunmayan eş-Şeybâniyye adında bir fırka eklenecek sayı 15'e tamamlanmıştır. Bu fırkanın görüşünü şu şekilde vermektedir: "onlar cebri kabul eder, sonradan meydana gelen kudreti kabul etmezler." Diğer neşirlerde bu fırkaya rastlanmamıştır. Bk. Kirmânî, "Seteferiku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'ine Fırka ve Ta'didihâ bi-Esmâihâ", 222. Diğer neşirler için krş. Kirmânî, *Seteferiku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'ine Fırkaten*, 1463, 66; Dederling, "Ein Kommentar der Tradition über die 73 Sekten", 38; Dânişpejûh, "Goftâr-i Ebi'l-Kâsım Abdilvâhid Ahmed Kirmânî der Bare-i Heftâdu Se Gorûh", 32.

Bunlar büyük günah sahiplerinin küfrü konusunda ittifak halindedir. Bu nedenle Ali ve Osman (r.a.)'ı tekfir ederler.³⁸ Bu konuda her ne kadar ittifak etmiş olsalar da kendi aralarında fırkalara ayrılmışlardır ve her fırkanın de kendine göre farklı bir görüşü vardır.

[4.1.] en-Necdiyye

Müslüman yalan gibi küçük günahlardan ve büyük günahlardan küfre ve şirke düşer, yalan dışında küçük günahlardan ise küfre ve şirke düşmez.³⁹

[4.2.] el-Ezarîka

Bütün büyük günahları küfür olarak görürler bu yüzden büyük günah işlenen diyarı Dâru'l-Küfr olarak kabul ederler.⁴⁰

[4.3.] el-İbâdiyye

Büyük günahların tamamını şirk küfrü değil de nimet küfrü olarak görmekte diğerlerinden ayrılırlar.⁴¹

[4.4.] el-Acârîde

Oğullarının kızlarıyla, kız ve erkek kardeşlerinin kızlarıyla evlenebileceği görüşündedirler.

[4.5.] el-Meymûniyye

Yusuf suresinin Kur'an-ı Kerim'den olmadığı görüşündedirler.⁴²

³⁸ Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'* (Beyrut: el-Mektebetu'l-Maârif, 1388/1968), 50.

³⁹ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 105-106.

⁴⁰ Kirmânî, Eş'arî ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. Eş'arî şöyle demektedir: "Ezârîka, her kebirinin (büyük günah) küfür olduğunu, muhaliflerin bulunduğu yerin dar-ı küfür (küfür diyarı) olduğunu, her büyük günah işleyenin ebediyen cehennemde kalacağını" söyler. Bkz. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 103.

⁴¹ Kirmânî İbâdiyye'nin görüşü konusunda Eş'arî ile aynı düşünmektedir. "...her büyük günahın şirk küfrü değil, nimet küfrü olduğunu ve büyük günah işleyenin ebedi cehennemde kalacağını söylediklerini" ifade eder. Eş'arî İbâdiyye'yi Hariciler'in dördüncü, Kirmânî ise üçüncü fırkası olarak zikrederler. Bk. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 120.

⁴² Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 109; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 77-78; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 180-181.

[4.6.] es-Sufriyye

Önceden zikrettiğimiz gibi Ali'nin (r.a.) Allah'ın kitabında “Allah, bizi hidayete kavuşturduktan sonra gerisin geri (şirke) mi döndürülemiz? Arkadaşları ‘bize gel!’ diye doğru yola çağırdıkları hâlde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp şeytanların ayarttığı kimse gibi mi (olalım)?”⁴³ diyerek zemmettiği kişi olduğunu ve ayette bahsedilen “ashabın” Nehrevan halkı olduğu görüşündedirler.⁴⁴

[4.7.] el-Ataviyye⁴⁵

Asilerin ister uykuda isterse uyanık olsun her şekilde suikastla öldürülebilecekleri görüşündedirler.⁴⁶

[4.8.] el-Fudeykiyye⁴⁷

Asilerin çocuklarının ve nesillerinin öldürülebilecekleri görüşündedirler.

[4.9.] el-Beyhesiyye⁴⁸

Kişinin Allah'ın haram ve helal kıldığı şeyleri ve bunların açıklamasını bilmedikçe Müslüman olamayacağı görüşündedirler. Bu yüzden onlara göre helal ve haramdan herhangi birini bilmeyen kişi cahil müşriktir.

[4.10.] el-Bid'iyye

Akşam namazının sabah namazı gibi iki rekât olduğu görüşündedirler.⁴⁹

⁴³ el-En'am, 6/71.

⁴⁴ Ziyad b. el-Asfar'ın taraftarlarıdır. Krş. Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 113; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 65-67; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 190-191.

⁴⁵ Hâricilerin Necedât koluna mensup iken Atıyye b. el-Esved el-Hanefî ile birlikte Sicistan'a gidenlerin oluşturduğu gruba Ataviyye denmiştir. Krş. Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 107-108; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 63.

⁴⁶ Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 107.

⁴⁷ Necde b. Âmir el-Hanefî hakkında ihtilaf edip ayrılan Ebû Fudeyk taraftarlarına verilen isimdir. Krş. Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 107, 113.

⁴⁸ Haricilerden Ebû Beyhes'in taraftarlarıdır. Krş. Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 122.

⁴⁹ Eş'ari'de aynı şekilde geçmektedir. Krş. Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 131.

[4.11.] eş-Şemrâhiyye

Takiyye diyarında ebeveynin öldürülmesinin haram olduğu görüşündedirler. Bundan dolayı Hariciler bu fırkadan teberrî etmişlerdir. Onlar büyük günah işleyenin kâfir olmayacağı, ancak Sultan büyük günah işleyenlere had cezası uyguladığında kâfir olacakları görüşündedirler.⁵⁰

[4.12.] el-Ahnesiyye

Fırkanın daha önceki mensuplarının çoğunda olduğu gibi hakemlik yapan Ebû Mûsâ ve Amr'ın her ikisini tekfir ederler.⁵¹

[4.13.] el-Hâzımiyye

Kim Allah'ı bütün isim ve sıfatlarıyla bilmez ise bu kişi malı, kanı ve zürriyeti helal sayılan kâfir müşriktir.⁵²

[4.14.] es-Saltıyye

Müslümanların çocuklarının buluğa erip de İslâm'a davet edilinceye, İslâm'ı kabul edip onun farzlarını yerine yetirinceye kadar Müslüman olmadıkları görüşündedirler.⁵³

[5] el-Mürctie

Mürctie on fırkadır:⁵⁴ [1.] es-Sâlihiyye,⁵⁵ [2.] eş-Şimriyye, [3.] el-Yûnusiyye, [4.] es-Sevbâniyye, [5.] el-Gaylâniyye, [6.] eş-Şebîbiyye, [7.] el-Hanefiyye, [8.] el-Mu'âziyye, [9.] el-Merîsiyye, [10.] el-Kerrâmiyye. Hepsi amelin imanın şartı olmadığı, büyük günah işleyenin fâsık değil mümin olduğu ve imanın eksilip artmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.

⁵⁰ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 126.

⁵¹ Se'âlibe'nin alt fırkaları arasında sayılmaktadır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 111.

⁵² Acârîde'nin alt fırkalarından biri olarak kabul edilir. Bunlar, kaderi kabul, velayet ve adavetin Allah'ın zatki iki sıfatı olduğu görüşleriyle ayrı bir fırka olarak kabul edilir. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 110.

⁵³ Acârîde'nin alt fırkaları arasında olup Osman b. Ebi's-Salt'ın taraftarları arasındadır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 110.

⁵⁴ Eş'arî Mürctieyi 12 fırkaya ayırmaktadır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 137.

⁵⁵ Ebu'l-Hüseyn es-Sâlihî'nin taraftarlarıdır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 137.

[5.1.] es-Sâlihiyye

İmânın marifet, küfrün ise cehl olduğunu söylerler. Bir kimsenin “Allah için üçüncüsü”dür⁵⁶ demesi küfür değildir.

[5.2.] eş-Şimriyye⁵⁷

İmân’ın marifet, Allah’ı sevmek ve sadece lisanla ikrar olduğu görüşündeler.

[5.3.] el-Yûnusiyye⁵⁸

İmânın sadece marifet, Allah’ı sevmek ve O’nu dost edinmek olduğu görüşündeler.

[5.4.] es-Sevbâniyye⁵⁹

İmân’ın Allah’ı, Peygamberlerini bilmek, ikrar etmek ve akli gerekliliklerin yerine getirilmesi olduğu görüşündeler.

[5.5.] el-Gaylâniyye⁶⁰

Büyük günah işleyenin mutlak anlamda değil mukayyet anlamda fâsık olarak isimlendirilebileceği görüşündeler.

[5.6.] eş-Şebîbiyye⁶¹

Şeytan’ın Allah’ı bilmesi ve ikrar etmesi sebebiyle mümin olduğu görüşündeler.

[5.7.] el-Hanefiyye

Kim Resul’ü ikrar eder fakat siyahi mi, Arap mı ya da başka bir şey olduğunu bilmezse mümindir.⁶²

⁵⁶ el-Mâide, 5/73.

⁵⁷ Ebû Şimr el-Hanefî’nin taraftarlarıdır. Krş. Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 138.

⁵⁸ Yunus es-Semerî’nin taraftarlarıdır. Krş. Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 138.

⁵⁹ Ebû Sevbân’ın taraftarlarıdır. Krş. Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 139.

⁶⁰ Ebû Mervân Gaylân b. Müslim ed-Dımeşki’nin taraftarlarıdır. Krş. Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 140.

⁶¹ Muhammed b. Şebîb’in taraftarlarıdır. Krş. Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 141.

⁶² Eş’arî, Ebû Hanife ve taraftarlarını Mürchie’den dokuzuncu fırka olarak saymaktadır. Kirmânî’nin Hanefilikle ilgili olarak kısaca aktardığı bilgi Eş’arî’de de benzer şekilde şöyle geçer. “(Ömer b. Osman eş-Şimmezi), Ebû Hanife’ye “Allah’ın Muhammed’i peygamber olarak gönderdiğini ve onun Allah’ın elçisi olduğunu biliyorum; ancak onun zenci olup olmadığını biliyorum” derse, (Ne

[5.8.] el-Mu'âziyye⁶³

İtaati terk etmek fısktır, fakat bunu yapan fâsık olmaz.

[5.9.] el-Merîsiyye⁶⁴

Güneşe secde etmek küfür değil, küfrün bir belirtisidir. Çünkü Merîsiyye'ye göre küfür Allah'ı kalple ya da sadece lisanla ya da her ikisiyle inkâr etmektir.

[5.10.] el-Kerrâmiyye⁶⁵

İmanın kalple değil dil ile ikrar olduğu ve münafıkların da hakiki mümin olduğu görüşündeler.

[6] el-Mahlûkiyye⁶⁶

Mahlûkiyye üç fırkadır: [1.] en-Neccâriyye, [2.] el-Basriyye, [3.] el-Küllâbiyye.

[6.1.] en-Neccâriyye⁶⁷

Kur'an'ın muhdes mahlûk olduğu ve Allah Teâlâ'nın ezelde mütekellim olmadığı, kendisi için kelam sıfatı yarattıktan sonra ancak mütekellim olduğu görüşündeler.

[6.2.] el-Basriyye⁶⁸

dersin?)” dedi. (Ebu Hanife), “Bu da mümindir” dedi. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 142.

⁶³ Ebû Mu'âz et-Tümeni'nin taraftarlarıdır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 143.

⁶⁴ Bişr el-Merîsî'nin taraftarlarıdır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 143-144.

⁶⁵ Muhammed b. Kerrâm'ın taraftarlarıdır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 144.

⁶⁶ Ragıp Paşa ve Fatih nüshaları arasındaki en ciddi farklardan biri bu fırkaya aittir. Ragıp Paşa nüshasında fırkanın Neccâriyye-Basriyye-Küllâbiyye/Kelâmiyye şeklinde üç kolu olduğu söylenirken (Dânişpejuh, 34), Fatih nüshasında fırkanın Neccâriyye-Basriyye şeklinde iki kolundan bahsedilir ve ilkinde Küllâbiyye/Kelâmiyye'ye nispet edilen görüş, bu nüshada “Ehl-i sünnet”e nispetle verilir (92b).

⁶⁷ Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr'ın taraftarları olup Mürcie fırkaları arasında sayılmaktadır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 139-140.

⁶⁸ Bu görüşün, Eş'arî'nin *Makâlât*'ında Züheyr el-Eserî'ye nispet edildiği görülmektedir (s. 243). Bu nedenle bu fırkanın eserin orijinalinde Züheyriyye (زهيريّة) veya Eseriyye (الثرية) şeklinde yazıldığı ancak istinsah sırasında yanlışlıkla Basriyye (بصريّة) olarak okunarak yazıldığı düşünülebilir.

Kur'an-ı Kerim'in mahlûk değil fakat sonradan yaratılmış (muhtes) olduğu görüşündedirler.

[6.3.] el-Küllâbiyye

Kur'an'ın Allah'ın mahlûk ve muhtes olmayan kelamı olduğu, fakat harflerinin mahlûk ve muhtes olduğu, Kelamının zatından ayrı bir şey olmadığı ve mahlûkatına ulaşmadığı ve harflerden oluşmadığı görüşündedirler.

[7] eş-Şîa

Şîa ilk olarak üç büyük fırkaya ayrılmıştır:⁶⁹ [1.] Gâliyye, [2.] İmâmiyye, [3.] Zeydiyye.

[7.1.] Gâliyye

On bir fırkaya ayrılmıştır. [1.] el-Benâniyye, [2.] el-Tayyâriyye, [3.] el-Muğîriyye, [4.] el-Mansûriyye, [5.] el-Hattâbiyye, [6.] el-Muammeriyye, [7.] el-Bezîgiyye, [8.] el-Mufaddaliyye, [9.] eş-Şuray'iyye, [10.] es-Sebeiyye, [11.] el-Mufavvîda.⁷⁰ Bütün fırkalar meâd gününde ruhların dirilmeyeceği ve Ali'nin (r.a.) ilah olduğu konusunda icmâ halindedir.

[7.1.1.] el-Benâniyye⁷¹

Allah Teâlâ'nın, hayvanların ve cevherlerin değil de insanların cetslerine hulul edeceği görüşündedirler.

[7.1.2.] el-Tayyâriyye⁷²

⁶⁹ Eş'arî Şîa'yı Gâliyye, Râfıza ve Zeydiyye şekline üç alt fırkaya ayırmaktadır. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 35.

⁷⁰ Gulât fırkalarının anlatım ve sıralamasında Eş'arî ile epey benzerlikler görülmektedir. Bu durum, ortak bir kaynaktan istifade etmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

⁷¹ Bazı kaynaklar muhtemelen Beyâniyye'yi yanlış yazıp/okuyup Benâniyye olarak kaydetmektedirler. Beyan b. Sem'an'ın taraftarlarıdır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 35; Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 180-181; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 210-211. Malatî'de Semâniyye olarak geçmektedir. Krş. Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, 23.

⁷² Muhtemelen Cafer b. Ebî Tâlib'e (Cafer-i Tayyâr) uyanlar kastedilmektedir. Diğer makâlât eserlerinde bu isimle bir fırka bulunmamakla birlikte muhtemelen Cafer Tayyâr'ın soyundan gelen Abdullah b. Muaviye taraftarları için kullanılan Cenâhiyye ile bu fırka kastedilmektedir. Krş. Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 189-190; Humeynî, *Ferheng-i Câmî'i Fırak-ı İslâmî*, 2/934.

Allah Teâlâ'nın sadece peygamberlere ve vasilere hulûl edeceği görüşündedirler.

[7.1.3.] el-Muğîriyye⁷³

Allah Teâlâ'nın hayvan, cansız ve ölü her şeyde olduğunu iddia ederler.

[7.1.4.] el-Mansûriyye

Allah Teâlâ'nın yalnızca Mesih ve Ali'de zuhur/tezahür edeceği görüşündedirler.⁷⁴

[7.1.5.] el-Hattâbiyye

İmamların nebî olduğu, her zaman sâmit ve nâtık olmak üzere iki nebînin gönderildiği, Muhammed'in nâtık, Ali'nin de sâmit olduğu görüşündedirler.⁷⁵

⁷³ Muğîre b. Said'in taraftarlarıdır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 37-38.

⁷⁴ Kirmânî'nin verdiği bilgi doğrudan doğruya diğer ilk kaynaklarca, özellikle Mansûriyye hakkındaki rivayetleri en mufassal olarak görünen Eş'arî ve Nevbahtî tarafından desteklenmemektedir. Kirmânî'nin naklettiğine göre, Mansûriyye Allah'ın Hz. İsa ve Hz. Ali'nin şahıslarında tezahür ettiğini iddia etmiştir. Böyle bir ifade için yegane muhtemel esas, Şehristânî tarafından ortaya atılmıştır. O, Ebû Mansur'un Hz. Ali Kur'an'ı da bahis konusu edilen semadan düşen parçadır, dediğine inanıyordu. Son olarak üçüncü bir ifadede, Ebû Mansur'un, bizzat kendisinin gökten düşen parça olduğu iddiasında bulunduğu belirtilir. Bk. W. F. Tucker, "Ebû Mansur el-İclî ve Mansûriyye: (Avrupa) Ortaçağı Terörizmi Hakkında Bir Çalışma", çev. Ethem Ruhi Fıglalı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1982), 228. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 39-40; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 248; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 187-188.

⁷⁵ Eş'arî, Hattâbiyye'yi Şia'nın altıncı fırkası olarak kaydetmektedir. Kirmânî ile Eş'arî'nin Hattâbiyye konusundaki bilgileri örtüşmektedir. Eş'arî şöyle der: "Hattâbiyye Ebu'l-Hattab b. Ebi Zeyneb'in taraftarlarının oluşturduğu Hattâbiyye'dir. Bunlar beş fırkadır. Hepsisi de imamların konuşan peygamberler, Allah'ın elçileri ve O'nun yaratıklara gönderdiği önderler olduğunu iddia ederler. Bunlar biri nâtık (konuşan, açık), diğeri sâmit (susan, gizli) iki elçidir ve devamlı bulunur. Nâtık, Muhammed'dir (s.a.v.); sâmit ise Ali b. Ebi Talib'dir. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 41; Kummî-Nevbahtî, *Şit Fırkalar: Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak Fıraku's-Şia*, çev. Hasan Onat vd. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 149.

[7.1.6.] el-Mu'ammeriyye

Namazın terk edilebileceği görüşündedirler.⁷⁶

[7.1.7.] el-Bezîgiyye

Allah Teâlâ'nın sadece Mesih, Ali ve Ca'fer'de zuhur ettiği, Ca'fer'in görülmediği, ancak Ca'fer'in zuhur ettiği ve konuştuğu bedenini gördüğü ve bütün Şîa'ya Allah'tan vahiy geldiği görüşündedirler.⁷⁷

[7.1.8.] el-Mufaddaliyye

İmamların hepsinin ilah olduğu görüşündedirler.⁷⁸ Onların imamların her biri hakkındaki görüşleri, Hıristiyanların Mesih ve annesi hakkındaki görüşleri gibidir.

[7.1.9.] eş-Şuray'ıyye

Allah Teâlâ'nın beş kişiye hulûl ettiği görüşündedirler. Bunlar da Muhammed, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'dir.⁷⁹

[7.1.10.] es-Sebe'ıyye

Onlar Ali'nin ölmediği, kıyamet gününden önce döneceği görüşündedirler.⁸⁰

[7.1.11.] el-Mufavvıda

Allah Teâlâ'nın yaratılanları yönetme işini imamlara verdiği, yine âlemi yaratma gücünü Peygamber'e ve Ali'ye verdiği ve Allah Teâlâ'nın bu söylenenlerden hiçbirini yaratmadığı görüşündedirler.⁸¹

[7.2.] İmâmiyye⁸²

⁷⁶ Eş'arî, bu fırkanın Ebu'l-Hattab'dan sonra imamın Muammer adlı bir kişi olduğuna inandıklarını belirtir. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 42.

⁷⁷ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 42.

⁷⁸ Eş'arî, bu fırkanın Cafer'i (es-Sâdık) rab olarak gördüğünü belirtir. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 44-45.

⁷⁹ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 45-46; el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 196.

⁸⁰ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 46; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 198; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 240-241.

⁸¹ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 47.

⁸² Kirmânî, kendinden önceki Ashâbu'l-Hadis geleneğine mensup müelliflerde olduğu gibi Ravâfız kelimesini kullanmamıştır. Ayrıca yine kendinden önceki Eş'arî ve Malatî'de olduğu gibi İmâmiyye ile İsnâaşeriyye kelimelerini eşanlamlı olarak kullanmadığı görülmektedir. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 35 vd.; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, 18 vd.

İmâmiyye on dört firkadır. Hepsi imamın nasla olduğunu, imamların masum olduklarını, onların her şeyi bildiklerini, hatta taşların, yağmur tanelerinin, ağaçların yapraklarının sayılarını bildiklerini, imamların hepsinin mucizesi olduğunu ittifakla kabul ederler. Bunlara göre mefdûlün imam olması caiz değildir. Sahabenin altı kişi hariç hepsinin irtidat ettikleri konusunda ittifak halindedir. Onların fırkaları şunlardır: [1.] el-Kat'iyye, [2.] el-Keysâniyye, [3.] el-Kerbiyye, [4.] el-Muğîriyye, [5.] el-Muhammediyye, [6.] el-Hüseyniyye, [7.] en-Nâvusiyye, [8.] el-İsmâiliyye, [9.] el-Karâmîta, [10.] el-Mübârekiyye, [11.] eş-Şumeytiyye, [12.] el-Ammâriyye, [13.] el-Memtûriyye, [14.] el-Müseviyye.

[7.2.1.] el-Kat'iyye

Onlar İsnâaşeriyyedir. Musa b. Ca'fer'in ölümünü kesin olarak kabul ettiler. İmâmet, Kâimu'l-Muntazar'da son buldu. O da Muhammed b. el-Hasan el-Alevî'dir.⁸³

[7.2.2.] el-Keysâniyye

İmâmet'in daha sonra [Hüseyn b. Ali'den sonra] Muhammed b. el-Hanefiyye'ye geçtiğini söylerler.⁸⁴

[7.2.3.] el-Kerbiyye

Muhammed b. el-Hanefiyye'nin Radvâ dağında diri olduğunu söyler.⁸⁵

[7.2.4.] el-Muğîriyye

[İmâmeti] Ebû Ca'fer'de durduranlardır. [Muhammed b. Ali Ebû Ca'fer'in] Muğîre b. Sa'd'a vasiyet ettiğini ve onun Mehdi'nin çıkışına kadar imamları olduğunu iddia ettiler.⁸⁶

[7.2.5.] el-Muhammediyye

Muhammed b. Abdillâh el-Hasan b. el-Hüseyn'in kâim olduğunu ve onun, Mûsâ'nın Harun'un ve kendi çocuğuna vasiyet etmeksizin

⁸³ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 48-49.

⁸⁴ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 49-50.

⁸⁵ Ebû Kerb ed-Darîr'in taraftarlarıdır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 50.

⁸⁶ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 55.

Yûşa'yı kendisine vasî kıldığı gibi Benî Hâşim olmaksızın Ebû Mansur'a vasî olduğunu söylerler.⁸⁷

[7.2.6.] el-Hüseyniyye

Ebû Mansûr'un [oğlu] Hüseyin b. Ebî Mansur'a vasiyet ettiğine ve kendisinden sonra imam olduğuna inanırlar.⁸⁸

[7.2.7.] en-Nâvusiyye

Ebû Ca'fer'in [Muhammed b. Ali el-Bâkır] ölmediğini ve onun kâim mehdî olduğunu söylerler.⁸⁹

[7.2.8.] el-İsmâiliyye

Ca'fer'den sonra imâmetin İsmail'de olduğunu ve ölmeyip kaybolduğunu ve onun muntazar (beklenen) olduğunu söylerler.⁹⁰

[7.2.9.] el-Karâmîta

Ca'fer'in torunu Muhammed b. İsmail'i nassla tayin ettiği onun da ölmediği, diri olduğu ve Mehdi olduğu görüşündeler.⁹¹

[7.2.10.] el-Mübârekiyye

Muhammed b. İsmail'in öldüğünü ve imâmetin onun çocuğunda olduğunu söylerler.⁹²

[7.2.11.] eş-Şumeytiyye

İmâmet'in Ca'fer'den sonra oğlu Muhammed'de sonra da onun oğlunda olduğunu söyler.⁹³

⁸⁷ İsm'in sonunda muhtemelen el-Hasan yerine yanlış olarak el-Hüseyin yazılmış olmalıdır. Bahsedilen kişi Nefsu'z-Zekiyye olarak da bilinen Muhammed b. Abdillâh b. el-Hasan b. el-Hasan'dır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 56; Kummî-Nevbahtî, *Şüh Fırkalar*, 139-140.

⁸⁸ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 55.

⁸⁹ Burada yanlışlıkla Ebû Ca'fer isminin kullanıldığını düşünmekteyiz. Nitekim, Nâvusiyye, Ebû Ca'fer'in oğlu Ca'fer es-Sâdık'ın kâim olduğuna ve ölmediğine inananlardır. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 56; Kummî-Nevbahtî, *Şüh Fırkalar*, 195; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 229-230.

⁹⁰ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 56.

⁹¹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 57.

⁹² Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 57.

⁹³ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 57.

[7.2.12.] el-Ammâriyye

Onlar Fathiyye'dendir. İmâmetin Ca'fer'den sonra oğlu Abdullah'a geçtiğini söylerler.⁹⁴

[7.2.13.] el-Memtûriyye

[İmâmeti] Musa b. Ca'fer'de durduran ve onun ölmediğini diri olduğunu, ölmeyeceğini ve Mehdi olduğunu söylerler.⁹⁵

[7.2.14.] el-Mûseviyye

Onun [Mûsa b. Ca'fer] ölüp ölmediğini bilmiyoruz demişlerdir ve ondan sonra imâmeti sona erdirmişlerdir.⁹⁶

[7.3.] Zeydiyye

Zeydiyye altı fırkadır: [1.] el-Cârudiyye, [2.] es-Süleymâniyye, [3.] el-Beşîriyye, [5.] en-Nuaymiyye, [6.] el-Ya'kubiyye, [7.] el-Bevâbiyye.

Hepsi imâmetin Ali b. Hüseyin'den Muhammed dışındaki oğlu Zeyd'de olduğuna, Zeyd'den sonra da Hasan ve Hüseyin'in çocuklarından olup hakkını savunanlarda olduğunda ittifak ederler. Rec'at'ı inkâr konusunda ittifak ederler ve aynı zamanda el-Bevâbiyye hariçinde Şeyhayn'dan teberrî etmeyi terk etme konusunda ittifak ederler.

[7.3.1.] el-Cârudiyye

Nebî (s.a.v.) Ali'yi ismen değil vasfen tayin etmiştir. Ondan sonra da imam odur.⁹⁷

[7.3.2.] es-Süleymâniyye

İmâmeti Ali'ye atfederler. Ondan sonra da Hasan'da sabit kılarlar. Sonra kendi aralarından çıkacak olan şahsı şûrayla belirlerler.⁹⁸

⁹⁴ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 58.

⁹⁵ Vâkifa olarak da bilinir. Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 58-59.

⁹⁶ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 59.

⁹⁷ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 85.

⁹⁸ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 86.

[7.3.3.] el-Beşîriyye

Ali huruç esnasında imam oldu ve ona biat edildi ve ondan önce de imam olmadığını söylerler.⁹⁹

[7.3.4.] en-Nu‘aymiyye

Ebû Bekir ve Ömer’e yapılan biat hata değildir. Çünkü Ali bu işi onlara bırakmıştır.¹⁰⁰

[7.3.5.] el-Ya‘kûbiyye

Bunlar da Nu‘aymiyye’yle aynı görüştedirler. Ancak Osman konusunda daha dikkatli davranırlar ve onu tekfir ederler.¹⁰¹

[7.3.6.] el-Berâiyye¹⁰²

Ebu Bekir ve Ömer’den teberrî ederler.

İşte bunlar, Nebî’nin helak olacağını söylediği yetmiş iki fırkadır.

Fırka-i Nâciye’ye gelince; O da Sevâdu’l-A’zam (çoğunluğu oluşturan) olan Ehl-i Sünnet ve’l-Cemâat, Ashâbu’l-Hadis’tir. Hz. Peygamber’den (s.a.v.) onlar hakkında şöyle bir rivayet nakledilmektedir: “Sevâdu’l-A’zam’a tutunun, tabi olun.” Böyle denmesinin sebebi ise Allah’ın dinine ve Peygamber’in (s.a.v.) şeriatına sahip çıkmalarından dolayıdır. Bu da Allah’ın kendisiyle kitabını nazil ettiği, Peygamber’in sünnetinin açıklandığı ve teyit ettiği İslâm dinidir.

⁹⁹ Fırkanın doğru okunuşu yazma nüshaya göre bu şekildedir. Burada Beşîriyye ile kimin kastedildiği tespit edilememiştir. Bk. Kirmânî, *Setefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb’ine Fırkaten*, 1463, 68. Dânişpejûh burayı Besteriyye/Bişriyye şeklinde okumuştur. Bk. Dânişpejûh, “Goftâr-i Ebi’l-Kâsım Abdilvâhid Ahmed Kirmânî der Bare-i Heftâdu Se Gorûh”, 37. Dederling ise Bişriyye olarak okumuştur. Bk. Dederling, “Ein Kommentar der Tradition über die 73 Sekten”, 42.

¹⁰⁰ Eş‘arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 87.

¹⁰¹ Ya‘kûbiyye’ye dayandırılan bu fikirler başka kaynaklar tarafından doğrulanmamıştır. Krş. Kummî-Nevbahtî, *Şîr Fırkalar*, 180; Eş‘arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 87; Ebû Muhammed el-Yemenî, *Akâidu’s-Selâse ve Seb’ine Fırka*, thk. Muhammed b. Abdullah Zerbân el-Ġâmidî, (Medine: Mektebetü Ulûm ve’l-Hikem, 1422/2001), 1/458.

¹⁰² Yazma nüshada Berâiyye şeklinde iken Dânişpejûh Bevâbiyye şeklinde okumuştur. Kirmânî, *Setefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb’ine Fırkaten*, 1463, 68; Dederling, “Ein Kommentar der Tradition über die 73 Sekten”, 42; Dânişpejûh, “Goftâr-i Ebi’l-Kâsım Abdilvâhid Ahmed Kirmânî der Bare-i Heftâdu Se Gorûh”, 37.

Diğer fırkalar ise her ne kadar Allah'ın Kitab'ına ve Peygamber'in Sünnet'ine bağlı olduklarını söyleseler de bidate düşmüş ve tevil cihetiyle yeni şeyler ortaya çıkarmış, Allah'ın "Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler..." ayetinde¹⁰³ buyurduğu gibi müteşâbih olanın peşine düşmüşlerdir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'e gelince Kitap'tan, Sünnet'ten, Selef-i Sâlihîn'in icmasından uzaklaşmamış ve müteşâbihin tevilinin peşine takılmamış olanlardır. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. İsmail en-Neccârî, İshak b. Râhûye, İbrahim b. Harb, Muhammed b. İshak b. Huzeyme, el-Hâris el-Muhâsibî gibi diğerleri de bunların en büyüklerinden ve İslâm dininden bizim bağlı olduğumuz hususları açıklayanlardır. Açıkladıkları hususlar da Selef-i Sâlihîn, sonra onlara güzellikle uyan tâbiûn, sonra Müslümanların söz veya fiile ya da hem söz ve hem de fiile icma ettikleri hususlardır.

Kitap ve Sünnet'te aslı olmadığı için ümmetin ihtilaf ettiği hususlar dinin dışında olan hususlardır. Çünkü bunlar Kitap ve Sünnet'in getirdiği ve ümmetin de üzerinde icma ettiği hususlardan olmayan bidatlerdir ki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Sonradan ortaya çıkan her şey bidattir ve her bidat de dalalettir" hadisinin kapsamına girer. Kitap ve Sünnet'te aslı ve lafzı olup da kendisi hakkında ihtilaf edilen şeylere iman edilmesi, tevilinin Allah'a havale edilmesi ve "Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler..." ayeti¹⁰⁴ muvacehesince bunlara uyulması gerekir.

Allah Teâlâ'nın bunların tevilini yer üzerindeki evtâdların,¹⁰⁵

¹⁰³ Âl-i İmran, 3/7.

¹⁰⁴ Âl-i İmran, 3/7.

¹⁰⁵ Hiyerarşik veliler silsilesi içinde yer alan zümre. Dört veliden oluşan evtâd'ın her biri, merkezinde buldukları dört yönden birine nezaret ettikleri için bu ismi alırlar. Bk. Edhem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2104), 53-54.

ârif-i billah'ların,¹⁰⁶ abdâl¹⁰⁷ ve hükemâ olan evliyalarına vermesi mümkündür. Onlar yer üzerinde kıyamete kadar mevcut olacaklardır, Allah'ın yardım ve koruması altındadırlar. Yine onlar ilhamla, hatif ve rüya gibi evliyaya has ta'rifatlar Allah'ın gözetimi altındadırlar. İşte bunlar usûl-i dinin bütününü kapsayan asıldır. Bu ise Allah Teâlâ'nın "Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı..." ve "Allah, hak olarak Kitab'ı ve mizanı indirendir..." âyetlerinde¹⁰⁸ belirttiği durumdur.¹⁰⁹

Kaynakça

- Akman, Mustafa. "İtikadi Mezhepler Tarihinin Kaynakları: İçerik ve Özellikleri". *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2019), 169-204.
- Bağdadî, Abdülkâhir el-. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fıçlalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 4. Basım, 2007.
- Cebecioğlu, Edhem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 6. Basım, 2104.
- Dânişpejuh. "Goftâr-i Ebi'l-Kâsım Abdilvâhid Ahmed Kirmânî der Bare-i Heftâdu Se Gorûh". *Neşriyye-i Dânişgede-i Edebiyat-ı Dânişgah-i Tebriz* 6 (1343-1964).
- Dederling, Sven. "Ein Kommentar der Tradition über die 73 Sekten". *Le Monde Oriental* 25 (1931), 35-43.
- Eren, Muhammet Emin. *Hadis Tarih ve Yorum: 73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Ess, Josef van. *Der Eine und das Andere: Beobachtungen an islamischen häresiographischen Texten*. Berlin and New York: (Studien zur Geschichte und Kultur des islamischen Orients: 23), 2011.

¹⁰⁶ Allah'ı gerçek yönüyle bilen kişi. Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 52.

¹⁰⁷ *Bedel, bidl, bedü ve budelâ* kelimelerinin çoğuludur. Tasavvufta ise veliler arasında, insanların işlerinde tasavvuf için manevi olarak müsaade verilmiş kişilerdir. Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 12-13.

¹⁰⁸ Şûrâ, 42/13, 17.

¹⁰⁹ Krş. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*, 237-241; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 245-294.

- Eş'arî, Ebu'l-Hasen el-. *İlk Dönem İslam Mezhepleri: Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*. çev. Mehmet Dalkılıç - Ömer Aydın. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Geylânî, Şeyh Abdulkadir. *Sırat-ı Müstakim ve Yetmiş Üç Fırka*. çev. Kâzım Ağaçkaya. İstanbul: Medine Yayınları, 2012.
- Gömbeyaz, Kadir. "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 147-160.
- Gömbeyaz, Kadir. *İslam Literatüründe İtikadi Fırka Tasnifleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora, 2015.
- Humeynî, Seyyid Hasan. *Ferheng-i Câmî'i Fırak-ı İslâmî*. 2 Cilt. Tehran: İntişârât-ı İttılaât, 1390-2011.
- Kirmânî, Ebû'l-Kâsım Abdilvahid b. Ahmed el-. *Makâletu li-Ebi'l-Kâsım Abdilvâhid b. Ahmed el-Kirmânî Eyyedehullah fi Şerhi kavli Rasûlillah Sallallahu Aleyhi Setefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'ine Fırkaten ve Ta'dîdihâ bi-Esmâihâ*. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 1463, 66a-69a.
- Kirmânî, Ebû'l-Kâsım Abdilvahid b. Ahmed el-. "Setefteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'ine Fırka ve Ta'dîdihâ bi-Esmâihâ". *el-Burhân fi Ma'rifeti Akâidi Ehli'l-Edyân* içinde, ss. 219-228. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Kummî-Nevbahtî. *Şû Fırkalar: Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak Fıraku's-Şîa*. çev. Hasan Onat vd. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Kutlu, Sönmez. "İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu". *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*. 353-410. Ankara: Otto Yayınları, 2012.
- Malatî, Ebû'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed (377/987). *et-Tenbih ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bid'a*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Maârif, 1388/1968.
- Risâle-i tefsîri kavli'n-nebî "Teftteriku Ümmeti alâ Selâse ve Seb'in Fırka"*. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5411, 91a-97a.
- Şehristânî. *Milel ve Nihal: İslam Kelamı ve Mezhepleri*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Toru, Ümit. *İslam Düşüncesinin İlk Akılcılarından Cehm b. Safvan*. Ankara: Sonçağ, 2021.

Toru, Ümüt. *Ebû Muhammed el-Yemenî'nin "Akâidü's-Selâse ve's-Sebîn Firka" Adlı Eseri ve İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Önemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006.

Tucker, W. F. "Ebû Mansur el-İclî ve Mansûriyye: (Avrupa) Ortaçağı Terörizmi Hakkında Bir Çalışma". çev. Ethem Ruhi Fırlalı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1982), 217-229.

el-Yemenî, Ebû Muhammed. *Akâidu's-Selâse ve's-Sebîn Firka*. thk. Muhammed b. Abdullah Zerbân el-Ġâmidî. Medine, Mektebetü Ulûm ve'l-Hikem, 1422/2001.

Extended Summary

Maqâlât and firaq type works have an important place among the sources of the History of Islamic Sects. One of the most important features of these works is that they are shaped according to the sect or mentality. Among these, the works written by the authors belonging to the line of Ashâb al-Hadith have been called a Maqâlât tradition as they contain some unique features. One of the most important features of the Maqâlât authors in this tradition is the fact that they bring the hadith "73 sects", which is claimed to belong to the Prophet, to the fore in their work classification. The hadith is mentioned, which has many versions in terms of both its content and its authenticity has been used in the context of sect classification by many Maqâlât authors belonging to various sects. In our study aimed to evaluate the epistle attributed to Abû al-Qâsim Abd al-Wâhid b. Ahmad al-Kirmânî who belongs to the line of Ashâb al-Hadith views the sects according to the hadith "73 sects", from various aspects such as form, style, and content.

Information about al-Kirmânî's life and works is very limited. It is estimated that he lived in Hamadan, Iran, before 525 AH. One of the important points here is that al-Kirmânî lived after two important heresiography authors, Abu al-Hasen al-Ash'ari (d. 324/935-36) and Abu al-Huseyn Muhammad ibn Ahmad al-Malatî (d. 377/987). When the epistle attributed to the author is examined, it is possible to see that he was significantly influenced by Ash'ari, and most of the information he gave overlaps with the information in Ash'ari's Maqâlât.

As far as we can determine, there are three publications of al-Kirmânî's epistle, which we have discussed in our study: Sven Dederling,

Iranian researcher Mohammad Taki Dānishpejuh (1911-1996), and Ahmad Farid al-Mezīdī. When the studies are examined, it has been determined that the manuscript copy of the text, which is the source of all three publications, is Sulaimaniya Library Ragıp Pasha No. 1463 in Istanbul between 66a-69a. The fact that the reference to al-Kirmānī is written in red at the top of the text and that this information is not supported by other sources suggests that the epistle may have been attributed to al-Kirmānī by the scribe. As a matter of fact, apart from this copy, we have identified another manuscript copy of the epistle. This copy, which was unnoticeable to those who published the epistle, was published in the Suleimaniye Library, Fatih, 5411, under the name of "Risale-i tafsir qavli'n-nebī "Teferiqu Ummeti alā Selāse ve Seb'in Fırqa", 88b-97a, pos. 92-100; It is registered with 687 AH. It is noteworthy that the Fatih copy, which does not have the author's information, has more spelling errors than the copy in Ragıp Pasha. However, in terms of content, it is possible that both copies were copied from a common copy.

According to the author, Muslims; disagreed on the subject of Allah's essence, attributes, and actions, promise, belief, Qur'an, and imamate. As a result of these conflicts, were divided as Mushebbiha, Nufāt as-Sifāt (Mu'tezilah), Qadariyye, Khavāric, Murjia, Mahlukiyya, and Shia sects, and all of them went astray in certain views. For example, Mushebbiha is the person of Allah, Nufāt as-Sifāt is about Allah's attributes, Qadariyye is wrong about Allah's actions, Khavāric

vaīd, Murjia Faith, Mahlukiyya the Qur'an and Shia are wrong about imamate. One of the notable classifications of Shia is that it distinguishes between Imāmiyya and Isnāashariyya. While the author defined Imāmiyya as all kinds of people who believe in the imam within the framework of the idea of nass and appointment, he named Isnāashariyye only Qat'iyya. The model he used in his classification is $3+8+2+15+31(11+14+6)=72+1=73$.

As the al-Kirmānī's classifications system Mushebbiha consists of three, Nufāt as-Sifāt (Mu'tezilah) consists of eight, Qadariyye consists of two, Khavāric consists of fifteen; Murjia consists of ten; Mahlukiyya consists of three, Shia consist of thirty-one sub-fırqa. At the end of the classification is Ahl al-Sunnah wa al-Jamaa's remark on the Fırqa al-Najiyā. He states that other sects followed ta'wil, thus becoming people of bid'ah. Since there is no basis in the Qur'an and

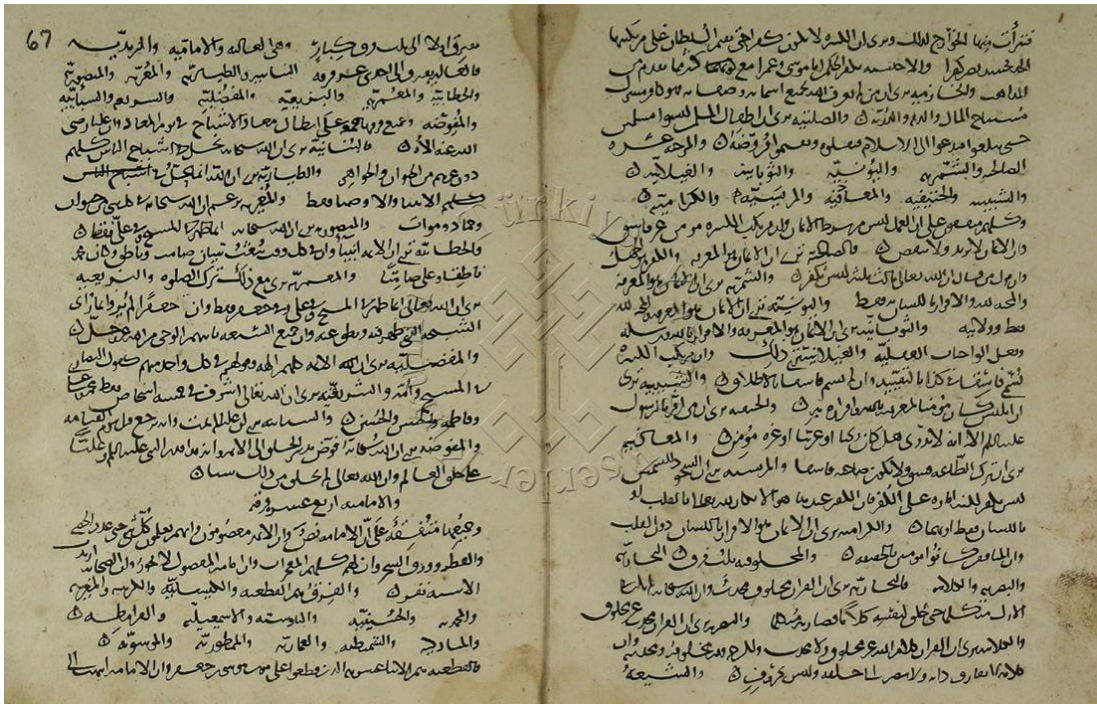
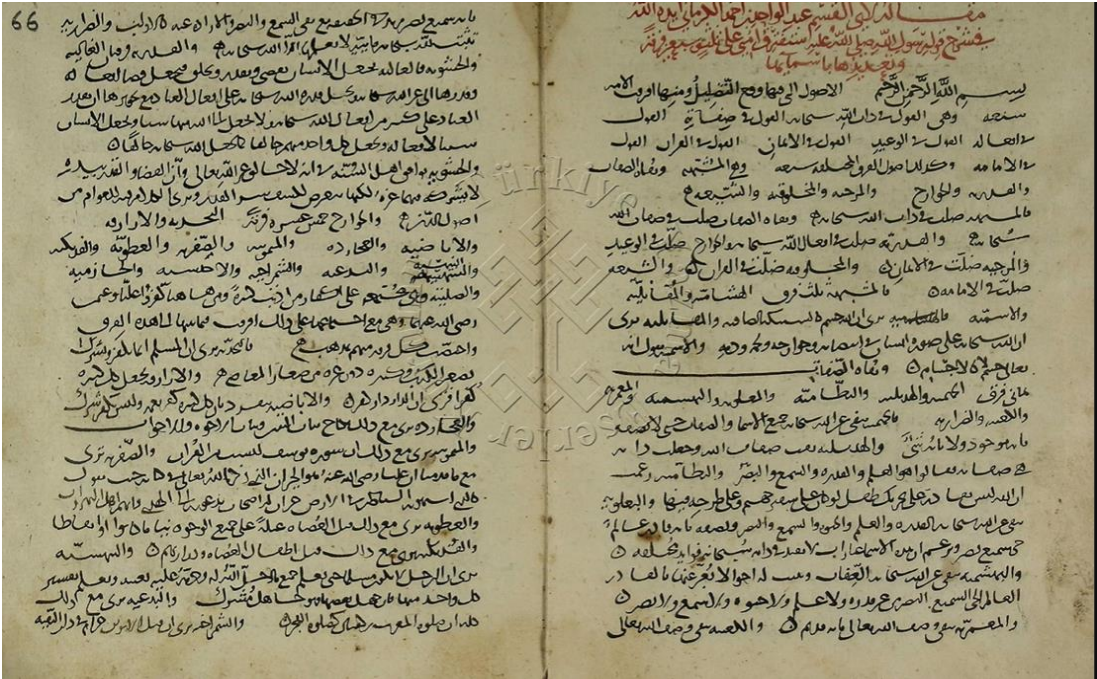
Sunnah, the issues that the ummah disagrees with are matters outside of religion. Because these are bid'ahs that are not among the issues brought by the Qur'an and Sunnah and on which the Ummah has agreed.

When evaluated in general, although al-Kirmānī's classification system seems to have a certain order in itself, it is seen that it has a complex structure when compared with the classifications in the historical works of other historiography authors.

EKLER**EK 1: Kirmâni'nin Risâlesinde Fırka Tasnif Tablosu**

Ebû'l-Kâsım el-Kirmâni'nin Risâle'sinde Fırka Tasnifi										
	Müşebbihe	Nüfâtü's-sıfat	Kaderiyye	Havâric	Mürchie	Mahlûkiyye	Şia			Fırka-i Nâciye
							Gâliyye	İmâmiyye	Zeydiyye	
1	Hişâmiyye	Cehmiyye	Gâliyye	Necdiyye	Sâlihiyye	Neccâriyye	Benâniyye	Kat'iyye	Cârudiyye	es-Sevâdü'l-A'zam Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat (Ashâbu'l-Hadis)
2	Mukâtiliyye	Huzeyliyye	Haşviyye	Ezârika	Şimriyye	Basriyye	Tayyâriyye	Keysâniyye	Süleymâniyye	
3	(C)ismiyye	Nazzâmiyye		İbâdiyye	Yûnusiyye	Küllâbiyye	Muğiriyye	Kerbiyye	Beşiriyye	
4		Ba'leviyye		Acâride	Sevbâniyye		Mansûriyye	Muğiriyye	Nuaymiyye	
5		Behşemiyye		Meymûniyye	Gaylâniyye		Hattâbiyye	Muhammed-iyye	Ya'kübiyye	
6		Muammeriyye		Sufriyye	Şebibiyye		Mu'amme-riyye	Hüseyniyye	Bevâbiyye	
7		Ka'biyye		Ataviyye.	Hanefiyye		Bezîğiyye	Nâvusiyye		
8		Dırâriyye		Fudeykiyye	Mu'âziyye		Mufaddaliyye	İsmâliyye		
9				Beyhesiyye	Merisiyye		Şuray'iyye	Karâmita		
10				Bid'iyye	Kerrâmiyye		Sebe'iyye	Mübâre-kiyye		
11				Şemrâhiyye			Mufavvîda	Şumeytiyye		
12				Ahnesiyye				Ammâriyye		
13				Hâzimiyye				Memtûriyye		
14				Salıyye				Müseviyye		
15				Şeybâniyye ?						

EK 2: Ragıp Paşa, 1463 Nüşhası



EK 3: Fatih 5411 Nüshası

ذکر المفسرین ما قبل البصير لله
 عليه وسلم تفرقت امتي على ثلاثة
 وسبعين فرقة منها فرقة ما جئته
 والآخرة النار ومنها اودع الله سبعه فرقة
 منها فرقة مالك اذات الله سبحانه وفرقة مالك
 من صفاته وفرقة مالك انفعاله وفرقة مالك
 من الوعد وفرقة مالك الايمان وفرقة
 مالك القرآن وفرقة مالك الامامة
 ولذلك اصول الفروع سبعة المشبهة وثمان
 الفئات والقدرة والخوارج والمراجحة
 والمخلوقية والشيعة ما لثمة مالك
 ذات الله سبحانه وثمان الفئات ضلت
 اصحاب الله والقدرة ضلت من انفعاله الله

سبحانه والخوارج ضلت من الوعد والمراجحة
 ضلت من الايمان والمخلوقية ضلت من المخلوق
 والشيعة ضلت من الامامة فالمشبهة لكث فرقة
 وهم العشائرية والمغالبية والاشيئية
 والفلسفية تفرق الله تعالى على صورته انسان
 من انصافه وجوارحه وجمه وكمه والاشيئية
 تفرق الله سبحانه جسمه لا الاجسام وثمان
 الفئات ثمان فرقة الهيمية والهدلية
 والنظامية والتعلوية والتشيمية
 والمعوية واللغوية والظارية والجمهية
 تفرق الله سبحانه عن الاشياء والصفات من
 لا تفرقه موجودا ولا مائة شي والهدلية

نعت صفات الله تعالى وحصلت ذاته هي صفاته
 معانوا هو العلم والقدرة والسمع والبصر والنظامية
 زعمت ان الله سبحانه ليس ببار على تخريبك طفلة
 لو كان على تفكير جميع وعلى طرجه فيها والتعلوية
 تنوع الله سبحانه القدرة والعلم والحيوة والسمع
 والبصر وتضمنه بانه قادر عالم سمع بصير وترجم
 به الالفاظ عارث لا تفيد ساذاتة سبحانه فوايد
 محلفة والبهيمية تنوع الله سبحانه الصفات
 فثبتت له احوالا يعبر عنها بالعاقد في العالم
 اتمى السمع البصير وغير ذلك والاعلى والحيوة
 والسمع والبصر والمعوية تنوع وصف الله تعالى
 وانه مدغم واللغوية تنوع وصف الله تعالى
 سمع بصير يزيد في الحقيقة مع نفي السمع والبصر عنه

لا لا يركب والضرارية ثبتت لله سبحانه ماهية
 لا يعقل الا وهو والقدرة فومان الغالبية
 والمختوية والغالبية تجعل الانسان يقدر
 ويجعل صفات افعاله وقدرة بها غير الله تعالى
 ولا يجعل الله سبحانه منها شي ويجعل الانسان
 سببا او لا لانفعاله ويجعل كل واحد منهم خالفا
 لا يجعل الله سبحانه خالفا ويجعل قدرة الله سبحانه
 على افعال العباد مع تجوزها ارادة العباد على
 كثير من افعال الله سبحانه والمختوية تفرق اهل
 السنة والجماعة من ان لا يركب غير الله تعالى
 والقدرة سده والاشيئية منها غير الكما تنوع
 لكشف ستر القدر وينبغي في اللام فيه من اصول
 اللبس والخوارج خمسة عشرة فرقة النجرات
 والازارقة والاباضية والجاردة والميمية

91
 93
 والصغرية والعطوية والفديكية والبيهسية
 والبدعية والشراعية والاطلسية
 والنخزمية والصلتية وهي مجمعة على تكفير
 مراديت كثيرة برهانها كقولها عياض
 الله عنها رتب اصحابها ذلك ما عرفت فما بيننا
 وهذه الفرق واحضرك فرقة منهم مذهب
 ما للذوات من المثل انما يكثر ويشرك صغير
 الذكوب وكثيره دور غيره وصغائر المعاص
 والارازمة جعل كل كنهه كوا من ان الدار دار
 كثر والا باضية تنوذيان كل كنهه ليتك كثر
 شرك بل صغر تفرقة والعمارة من ذلك
 نكاح بنات النبي بنات البنات وبنات الاخوة
 والحواشي والميوسية من ذلك ان سورة يوسف

لست من الزوان والصغوية ترى مع ما قد سئلت ان
 علماء المسلم هو المجران الذي ذكره الله في كتابه
 العزيز بقوله لا تضرب يدك عن الالهدي انما هم
 اهل الزوان والعطوية ترى مع ذلك ذلك
 قتل العشاء غيلة على جمع الوجوه بيما كانوا او
 ايقاظا والفديكية ترى مع ذلك من الاطفال
 من العطاء وذراريهم والبيهسية ترى اليرط لا
 يكون مسلحا من تعلم جمع ما اصل الله عليه وقرمه
 بعينه وتفسر كل واحد منها فان جعل بعضها هو
 لا فر شرك والبدعية ترى مع كثير ما تقدم
 من اراذله وازضلاه الغوب ركعتان هلال الفجر
 والشراعية ترى ان قتل الابوين حرام فزاد
 التقية وتقتل من الخوارج وترى ان العجيرة لا

92
 94
 تكون كوا من تقدم السلطان على ربكها الجدد
 مجتهد تفرقة والاطلسية تكفر بالحكيم
 الاموس وعمر من المعاص كثر ما قد سئلت
 المذهب والنخزمية ترى ان لم يبرز الله
 جمع اسماؤه وصفاته فهو كفر وشرك مستباح المال
 والدم والذرة والصلتية ترى ان اطفال المسلم
 ليسوا من المسلمين فيدعون ان الاسلام
 حين يقبلوه ويقوموا فرضه والمرجبة وعرة
 فرق العاجية والشعرية والبيوسية
 والشوايية والغيلانية والتشبيبية
 والحنيفية والمعاذية والراسمية والكرامية
 وظهرت تتفقون على ان العمل ليس شرط الايمان
 لا يزيد ولا ينقص والحاكمة ترى ان الايمان هو

المعرفة بالله والحق به والاقرار باللسان فقط
 والبيوسية ترى ان الايمان هو المعرفة والاقرار
 به وبمسئله وفعل الواجبات العقلية والغيلانية
 ترى ذلك وان من ربك العجيرة ليس ناسقا
 وكذا وان لم يسم فاسقا على الاطلاق والشبيبية
 ترى ان ليس بان مؤمنا لمعرفة الله تعالى
 واقتراره به والحنيفية ترى ان من اقرب الاله
 على اسم كرمنا الزمان لا يدرس بل كان رجا
 او عسنا او غيره والمعاذية ترى ان ترك
 الطاعة كفر فسق ولا يكون صاحبه فاسقا
 والراسمية ترى ان السجود للشمس ليس بكفر
 ولكنه اماره على الكفر فان الكفر عندنا هو
 الاقرار باللسان دون العمل والشافعية

كانوا مؤمنين بالحققة والمخلوقية من قنار الجارية
 والبنقرية والنجارية سرى ان العوان مخلوق محدث
 وان الله تعالى لم يخلق خلقا حتى خلق نفسه طلاما
 صارهم منتظما والنقرية سرى ان العوان محدث
 عن مخلوق واهل السنة سرى ان العوان خلق
 لله تعالى المخلوق والمحدث لكل المخلوق والمخلوقة
 محدثة وان كلامه لا يفارق ذاته والاصير
 طعمه وليس يعرف والشيعة تعرف او لا يعرف
 مثل فرق كبارهم الغالية والامامية
 والزيدية والغالية تعرف الاطراف عشرة
 النباتية والطيارية والعبودية والمضوية
 والحطاسية والمعمرية والزينية والفضيلية
 والشريعية والسبائية والمفوضية

95
 والشريعية والسبائية والمفوضية
 وجمع فرقتها مجمعة على ابطال معاد الاشباح
 وبيع الحجاب وان عليا عليه السلام اله فاما
 الشانية فانها سرى ان الله تعالى جعل الاشباح
 الناس لهم دون غيرهم من الحيوان والجماد
 والطير سرى ان الله تعالى جعل الابدان
 والاصياء فقط والمغيرة نزع ان الله
 سبحانه من طرش والمفوضية سرى ان الله
 انما ظهر في المسيح ومن على طالعها السلام فقط
 والحطاسية سرى ان الامة انبياء وان ناكل وقت
 يبعث نبيان باطون وصايت فان مهره على السلام
 ماطعا على صايتا والمغيرة سرى هذا الاثر

مع ترك السلام والزيغية سرى ان الله سبحانه
 ظهر في المسيح ومن على من جمع فقط وان جمع
 لم يزل وانما سرى شيعة الدر ظهريه ونطق عنه
 وان جمع الشيعة بانهم الوحي والله عز وجل
 والمفضلية سرى ان الامة كلهم الله ونولهم كل طر
 واجد لغولم في المسيح وامة والشريعية
 سرى ان الله سبحانه انما اشرفنا حجة نوح محمد علي
 والحسن والحسين واطمعه على السلام والسبائية
 سرى ان عليا عليه السلام لم يمت رانه يبرع قبل يوم
 القيامة والمفوضية سرى ان الله تعالى مرض كثير
 ايمان الامة على السلام وانه اقدر النبي وعليها
 السلام على خلق العالم وان الله عز وجل لم يخلق

96
 من ذلك شيئا واما الامامية فهم اربعة عشر فرقة
 وجمعها متفقة على ان الامامة نص على الله السلام
 وان الامة معصومان وانهم معلوم طرش حسن عدد
 اخصي والقطر موزق الشجر وان لهم المعراج والرسول
 ايامه المفضول لا يجوز ان الصحابة ابدت الائمة
 بعده فمنهم الطبيعية واليسانية والكريمة
 والمغيرة والمجربة والحسينية والفارسية
 والاشاعرية والزمانية والباركية
 والشميلية والعارية والمطورة والموصوة
 والطبيعية هم الاثنا عشره الدر مطعون بمرت
 موسى وجمعهم وان الامامة انتهت الى العالم المنتظر
 وهو محمد الحسن العسكري واليسانية نزع ان

الامامة صارت بعد علي عليه السلام ابن ولده محمد بن الحنفية
والكرامية ثم ان محمد بن الحنفية من جلاله
والغيرة ونفت علي بن محمد وزعمت انه اوصى
الي ابنه منصور دون بن هاشم كما اوصى موسى بن
يونس دون ولده قزوين والحنيفية ثم ان ابا
منصور اوصى ابنه الحسين بن منصور وانه الامام بعده
والفارسية ثم ان ابا جعفر لم يمت وانه العالم المهدي
والاثر اعلمية ثم ان الامامة بعد جعفر من ابي جعفر وانه
نقد ولم يمت وهو الامام المنظر والفتنة
ثم ان جعفر بن محمد بن علي بن ابي طالب وانه لم يمت
وهو حرم وهو المهدي والمباركية ثم ان محمد
استقبل مات ان الامامة من ولده والسميطية

97
ثم ان الامامة صارت بعد جعفر من ابنه محمد ثم
ولده والعمارة وهم الفطحية ثم ان الامامة
بعد جعفر من ابنه عبد الله والمطرية ونفت علي
موسى بن جعفر وانه حرم لم يمت ولا يولد وهو المهدي
والموسسوة فتولد لابن زبير ما ان اوله يمت توصلوا
من الامامة بعده وانت الزيدية فنته فزقت
وهم اجماع ودية واليهانية والبشرية
والغيبية واليعقوبية والبرانية وجميعهم
منفقون على ان الامامة صارت على الحسين بن
ابن زيد دون محمد ثم بعد ابن كل واحد منهم فمات
من ولد الحسين بن محمد عليه السلام واضعفت على انكار
الوجه وعلى ترك المنبر من الشيخ ابي البراءة

والاجاز ودية ثم ان ابن صل الله عليه وسلم نصر علي
عليه السلام بصفته لابنته وانه الامام بعده
والسليمانية فتوفت الامامة على نبي محمد بن الحسين
ثم تجلوا مشوركم منهم فخرج منهم والبشرية
ثم من طوائف علماء سلم انما صار اماما جبر خسر
ويؤوع اماما بعد ذلك لم يكن اماما والغيبية
ثم ان بيعة ابن بكر وعمر لم يكن خطأ لان علماء سلم
نزلها لها واليعقوبية ثم كذلك الا انهم
نيزوا عشر الزود والبرانية نيزوا ابن بكر
وعمر ايضا ونيزوا بالرحمة وذلك اسان وسبعون مرة
وهي التي سلم النبي صل الله عليه وسلم عليهم بانها هالكه
فاما العشرة الناجية نص اهل السنة والجماعة

98
واصحاب الحديث وهم السواد الاعظم الذين
در كمينه من اول صل الله عليه وسلم عليكم
بالسواد الاعظم فان منكم لكم من عشرين
الفه الناجية هم اهل السنة والجماعة دون غيرهم
فقال ان احدا لا يشك ان العشرة الناجية هم
المؤمنين من اول صل الله عليه وسلم على السلام
وذلك دين الاسلام الذي نزل به كتاب الله تعالى
واحد وبينه سنة الرسول صل الله عليه وسلم وسأله
الفرق وان كانت مدعيه دين الله ورسوله رسول الله
فانما ابدعت فيها واحدثت وتفتتت من جهة التأويل
وتبعت المشابهة على ما كان الله سبحانه وتعالى
الذين لا يلوهم زيع فينبغون ما شابهه منه ابتغاء

الفتنه وابتغى ما يريد وما تعلم يا وليه لا اله الا الله
 ولما اهل السنه والجماع فانما لم تتخذ العباد
 والسنه باجماع لسيف العاصم ولم يفتح المشايخ
 وناويله وذلك على ما كانوا ايمتهم صر الله عنهم
 عليهم ذكر اللات والسبعين رنة
 والحمد لله رب العالمين صلوة على سيدنا محمد
 وآله الطاهرين واصحابه المسجيين وسلامه
 والحمد لله الذي جعلنا من اهل السنة والجماع
 وانه يستعمل الله تعالى ما حفظ بحينه فانه
 اهل النجا ودر المعفرة والصفح انه حراد ليع

97
 99
 ذكر صاحب بذكره الكفاية سنة ست واربعمائة
 عرض للناس بمدد موسى في شمس اليلوم يكذب
 يفتك منه احد واتصل بالخبر انه طرد بالافواه
 والبصره والوسط وسائر النواحي ولم يثبت منه
 الا القدر اليسير وكان الذين يرددون بحسب
 بحسونه ودمعه وورم عظيم وكان يروهم منه
 بالفضد فقط من يلبه ليام ولم يعرف الاطبا السبب
 للوجع لذلك وكان السبب فيه ان تلك الشتره
 كانت دفيه وذات الاطاط وتراني اكثرها
 الى الراس وصعدت شتره بريح جنوبيه ومطر
 كثير مدة عشره ايام واجفت تلك الاطاط
 حصلت من الدماغ وانزلت لكها اير العين